

Kovacsóczy Farkas kortörténeti feljegyzései (1563–1567)

Az 1594-ben kivégzett erdélyi kancellár, Kovacsóczy Farkas¹ omniáriuma, vegyes feljegyzéseket tartalmazó, jelenleg a bécsi nemzeti könyvtár állományában található ifjúkori jegyzetfüzete² Varjas Béla 1970-es közlése óta ismert a szakmai közönség előtt.³ Az eddigi kutatások során⁴ megállapítást nyert, hogy a 114 lapból álló, néhol kihagyásokkal tarkított kézirat, noha több kéz is nyomot hagyott benne, nagy részben valóban Kovacsóczy saját, nagyjából az 1560-as években keletkezett jegyzeteit tartalmazza, ugyanakkor többségében nem eredeti munka, hanem innen-onnan kimásolt, átvett vagy lejegyzett írások változatos gyűjteménye. Két kivételt találunk ez alól: egy befejezetlen, Oláh Miklós ellen írott invektívát;⁵ illetve az alább 3. számú forrásként közölt, a kéziratban a 62–97. lapok között elhelyezkedő kortörténeti feljegyzéseket, amelyek jól lehet az 1563–1567 közötti évek különböző eseményeiről tudósítanak, alapvetően és túlnyomórészt mégis az 1566. évi magyarországi hadieseményekre, azok előzményeire, illetve az események főbb szereplőinek előéletére, családi, politikai és gazdasági helyzetére koncentrálnak.

Okkal feltételezhető ez alapján, hogy szerzőjük eredeti szándéka az 1566. évi hadjáratok eseményeinek egy rövidebb lélegzetű kortörténeti műben történő összefoglalása lett volna. Ezzel a törekvésével korántsem állt volna egyedül a kortársai között, elég, ha azokat a nyomtatásban megjelent vagy vázlatban maradt történeti összefoglalókat említem, melyeket Samuel Budina és Zsámboky János szintén a fordulatokban bővelkedő 1566. évről készített, valamint Forgách Ferenc nagyobb lélegzetű művének vonatkozó fejezetét.⁶ Kovacsóczy feljegyzéseinek ezektől különböző stílusa, retorizáltsága és eltérő

¹ Életéről, politikai és irodalmi tevékenységéről vö. SZÁDECZKY, 1891; PETNEHÁZI, 2013.

² Österreichische Nationalbibliothek, Cod. SN 1912. A szöveg átírásakor a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában található mikrofilm-másolatot (A 1984/IV, *Kovacsóczy Farkas latin nyelvű feljegyzései 1563–1567*), valamint a Varjas Béla és Pirnát Antal által készített gépelt átíratot használtam. Utóbbit Balázs Mihály bocsátotta a rendelkezésemre, amiért ezúton is külön köszönetemet fejezem ki.

³ VARJAS, 1970.

⁴ Vö. VARJAS, 1970; VARJAS, 1982, 257–258; RITOÓKNÉ, 1971, 273–275; ALMÁSI, 2006. A kézirat részletes ismertetését, tartalomjegyzékét lásd: PETNEHÁZI, 2012, 282–287.

⁵ Ritoókné Szalay Ágnes nem tartja Kovacsóczy saját művének, én azonban a stílusjegyek alapján megkockáztatom ezt a feltevést. Vö. RITOÓKNÉ, 1971, 254.

⁶ Szigetvár ostromáról horvát históriás ének alapján Samuel Budina írt egy latin nyelvű összefoglalót, ez két évvel később jelent meg önállóan (*Historia Sigethi, totius Sclavoniae fortissimi propugnaculi, quod a Solymano Turcarum Imperatore nuper captum Christianisque ereptum est, ex Croatico sermone in Latinum conversa per M. Samuelem Budinam Labacensem*, Viennae Austriae, ex officina Caspari Stainhofferi, 1568), illetve 1587-ben a Zrínyi-albumban is szerepelt. Zsámboky János ránk maradt történeti

hangsúlyai is egy autonóm történeti mű megvalósításának eredeti szerzői igényét valószínűsítik. Jól tudjuk ugyan, „hogya valaki kora eseményeit, akár saját élményeit, akár másoktól szerzett értesüléseit megírja, az még nem történetírás”,⁷ mégis, e terjedelmükben és tartalmukban is jelentősnek nevezhető feljegyzések révén Kovacsóczy, ha történetíróink sorába nem is, a kor történetének kútfői közé mindenképpen beilleszthető.

A dokumentum ilyenén befejezetlen formájában sajátosan kevert jelleget mutat, ez azonban csak fokozza forrásértékét. Szám szerint hét, hosszabb-rövidebb epizódot találunk a szövegben:

1. 1565 februárjától az év végéig: Schwendi Lázár kassai főkapitány hadjárata a Felső-Tisza vidékén az erdélyiek ellen (68r–69r);

2. 1565. május–szeptember: Málta sikertelen török ostroma (70r);

3. 1566. június: tatárdúlás Alsó-Magyarországon (75v–77r);

4. 1566. augusztus: Sziget ostroma; Zrínyi Miklós és a várvédők felmagasztalása (79r–80v);

5. 1566. augusztus: Schwendi beveszi Pelsőcöt és Gombaszöget, ennek apropóján Bebek György, Mágóchi Gáspár és Sárközy Mihály két évvel korábbi török fogságba esésének története (81v–83r)

6. 1566. szeptember 10.: Gyula bevétele, a kapitány Kerecsényi László bűnei miatt megérdemelt büntetése (85r–86r);

7. 1566. szeptember 24–27.: a keresztény sereg kudarcba fulladt kísérlete a fehérvári szandzsákbég erőinek törbecsalására (88r–89r).

Ezek az epizódyszerű összefoglalások egy napló jellegű szerkezetbe vannak beillesztve, amelyben az események szigorú időrendben, 1564 után napra pontos dátummal, 1566-tól kezdve ráadásul havi bontásban követik egymást. Ez a formai sajátosság a korból szintén ismert, többnyire kalendáriumba bejegyzett, magánhasználatra írt feljegyzésekkel⁸ is rokonítja a kéziratot, azoktól gyökeresen különbözik azonban a személyes hangvétel szinte teljes hiánya miatt. Amíg a kalendáriumi feljegyzések többnyire családi eseményeket örökítenek meg, és csak elvétve található bennük a privát szférán kívül eső bejegyzés, addig Kovacsóczynál még az első személyű igealak is csak elvétve fordul elő, és családi eseményekről ugyan bőszégesen ejt szót, de kizárólagosan a kor magyarországi mágnás elitjének a politikai szempontból legkevésbé sem érdektelen házasságkötéseit,

---

naplója 1566-ból, valamint 1568–1569-ből tartalmaz feljegyzéseket, illetve egy, az 1566. év eseményeit összefoglaló rövid vázlatot. A napló és a vázlat a Zsámboky által gondozott 1568-as bázeli, illetve az 1581-es frankfurti Bonfini-kiadásban megjelent, Tokaj ostromáról szóló leírás (1568 és 1581), valamint a Gyula és Sziget bevételéről készült rövid összefoglalás (1581) előmunkálatának tekinthető. Forgách művéből a 16. században egyedül a Szigetvár vesztéről szóló rész jelent meg, az eredetitől eltérő szöveggel, szintén a Forgách Ferenc öccse, Forgách Imre által kiadott Zrínyi-albumban. Vö. BONFINI, 1568; 1581; GERSTINGER, 1965; SZABÓ, 1987.

⁷ BARTONIEK, 1975, 44.

⁸ Ilyenek pl. az alsólendvai Bánffy család kalendáriumai, vagy Báthory István lengyel király unokaöccsének, az ifjabb Báthory Istvánnak a családi feljegyzései, illetve Bogáti Fazakas Miklós feljegyzései. Vö. TANTALICS, 2009, 15–50; KURZ, 1840; POKOLY, 1902.

illetve nevezetesebb tagjainak a haláleseteit örökíti meg. Forrásértéke, adatainak újdonsága a mai történettudomány számára legfőképpen ezekben a bejegyzésekben áll.

A kéziratból magára a lejegyzőre, avagy szerzőre vonatkozóan csak igen kevés adat hámozható ki. Ahogyan már eddig is feltételezhető volt, Kovacsóczy valamikor a feljegyzések készítésének idején kerülhetett Forgách Ferenc patronáltjai közé. Az első biztos, ám meglehetősen kései adat arra vonatkozóan, hogy ténylegesen az ő kíséretében tartózkodott, egyben a feljegyzésekben szereplő első személyes bejegyzés is: „16. Augusti [1566], movimus cum episcopo Waradino eiusque equitatu in castra ad imperatorem”. A feljegyzések készítője tehát személyesen is részt vett az egyesült keresztény seregek dicstelenül végződött mosoni, majd győri táborozásában (a kudarc feletti elégedetlenségének a kéziratban többször hangot ad), sőt abban a sikertelen portyában is, melynek célja a Fehérvárnál táborozó török sereg meglepetésszerű lerohanása lett volna. Az ez utóbbi eseményről szóló összefoglalás a kézirat második leghosszabb egybefüggő epizódja. Szintén személyes jellegű bejegyzéséből értesül az olvasó Szegedi Gergely Egerben bekövetkezett haláláról, ami Kovacsóczy 1566. decemberi ottani tartózkodása alatt következett be.⁹ Feltehető, hogy a szerző a Forgách családban afféle mindenes titkárként tevékenykedhetett: gazdasági jellegű megbízással mehetett Egerbe is,¹⁰ illetve vélhetően a pornói apátság zálogba adásának ügyében eljárva kísérte el 1567 tavaszán Forgách Imrét, Forgách Ferenc öccsét, ezek sógorához, Gyulaffy Lászlóhoz, aki Csobáncon, illetve Tihanyban is vendégül látta őket.¹¹

Arra a kérdésre, hogy vajon milyen indíttatásból készítette Kovacsóczy a feljegyzéseit, a külső körülmények ismeretében, valamint a szövegre támaszkodva is csak feltételesen lehet választ adni. Elképzelhető, hogy a személyesen is átélt események hatására ragadott tollat (ahogyan a kéziratban szereplő, Mátyás–Bajazid levélváltás bevezetőjében írta: „propter studii synceram simplicitatem ad rei memoriam eternam”,¹² vagyis egyszerűen az események megörökítésének szándéka vezette), de az is lehet, hogy felkérésre készítette a feljegyzéseit. Ha spontán indíttatásból dolgozott, akkor sem valószínű, hogy csak 1566-ra érlelődött meg benne ez a szándék, erre az 1564. évtől kezdve napra pontos dátummal szereplő bejegyzésekből következtethetünk (feltéve persze, hogy saját kútfőből dolgozott). Forgách saját, nagyobb lélegzetű *Commentarij*ének megírásához szintén ekkortájt, illetve komolyabban az 1566-os események hatására látott hozzá, az sem zárható ki tehát, hogy Kovacsóczy feljegyzései is az ő személyes biztatására¹³ vagy hatására készülhettek, mintegy nyersanyagként az ekkor már az erdélyiekhez való átállást fontolgató, és azt 1568-ban meg is lépő váradi püspök művéhez.

⁹ Vö. VARJAS, 1970, 130.

¹⁰ VARJAS, 1970,

¹¹ Az ügyletről vö. ALMÁSI, 2006, 1426.

¹² Erről, illetve a kéziratban található másik Mátyás-anekdotáról, ill. -históriáról vö. PETNEHÁZI, 2012, 287–299.

¹³ Kérdéses persze, hogy valóban szüksége lehetett-e patronáltja feljegyzéseire, hiszen a királyi tanács tagjaként az eseményeket annál sokkal inkább átláthatta. Az ugyanakkor bizonyos, hogy nem kizárólag a saját jegyzeteiből dolgozott, hiszen 1566 végén Bornemissza Pálhoz írt levelében ennek történeti feljegyzéseit kérte. Vö. MHH FORGÁCH, p. XXXV; 544.

A *Commentarii* nagy részben Forgách erdélyi éve alatt készülhetett, illetve Padovában 1577-ben bekövetkezett haláláig dolgozhatott rajta.¹⁴ Kovacsóczy kézírata Bécsbe szintén Itáliából került, még az sem zárható ki tehát, hogy valamiképpen Forgách Itáliában maradt hagyatékából jutott a Habsburg-ház modenai hercegi ágának könyvtárába.¹⁵ A *Commentarii* jelenleg rendelkezésünkre álló szövegén ugyanakkor nem látszik az, hogy az egyébként más forrásból is ismert események közös megörökítésén túl bármilyen egyéb közös vonást mutatna a két mű (már ha Kovacsóczy esetében beszélhetünk egyáltalán műről).

A két szöveg közötti eltérések alapvetően két vonatkozásban jutnak érvényre. Az első az a Forgáchétól eltérő történelemszemlélet, amely fontos pontokon más hangsúlyt ad az események tárgyalásának, feltehetően azzal a céllal, hogy ne csak a rossz példát mutassa be Kerecsényi sorsszerű bukásán keresztül, hanem Málta 1565-ös sikeres megvédésének a részletes ábrázolásával, valamint Zrínyi önfeláldozásának a felmagasztalásával pozitív példát is nyújtson a korabeli olvasó számára, illetve a felső-Tisza-vidéki tatárdúlás pusztításának horrorisztikus ecsetelésével a kuriozitás követelményének is megfeleljen.¹⁶ Forgách művéből ezek a hangsúlyok hiányoznak: Zrínyi hősiességét elismeri ugyan, de nem feledkezik meg erőszakos és erkölcstelen előéletéről, Málta 1565-ös ostromáról és az 1566-os tatárdúlásról pedig jóval kisebb terjedelemben és részletességgel emlékezik meg, mint Kovacsóczy.¹⁷ Eltérés mutatkozik továbbá a két írás között nyelvi-stiláris szinten is. Ha Forgách szövege tele van nyelvi egyenetlenségekkel, grammatikai tévesztésekkel és hungarizmusokkal, amint azt Borzsák István is megállapította,¹⁸ akkor ez még inkább elmondható Kovacsóczy eleve jóval kidolgozottanabb szövegéről. A hosszabb szövegrészek, epizódok színvonala meglehetősen vegyes: jól érzékelhető a nagy ívű és retorikus megfogalmazásra irányuló írói szándék, néhány emelkedettebb részlettől eltekintve ugyanakkor ez többnyire olyan sajátos, rendkívül hosszú, de nem kifejezetten cicerói körmondatokban valósul meg, amelyeket magyartudás nélkül csak igen nehézkesen lehetne értelmezni. A feljegyzések tehát, feltehetően az Oláh Miklós elleni invektívával együtt, Kovacsóczy első írói szárnypróbálgatásainak tekinthetőek: az 1568-tól megszakításokkal egészen 1575-ig Padovában tanuló, és ott doktori fokozatot szerző erdélyi politikus később publikált beszédeiben¹⁹ is tettenérhető körmönfont túldíszítettség ezekben a feljegyzésekben azonban még jóval nehezebb, és messze nem olyan elegáns, mint az egyetemi éve alatt vagy már kancellárként megjelentetett oratiók stílusa, de ez a körülmények ismeretében nem is csoda.

¹⁴ A mű keletkezéséről vö. MHH FORGÁCH, Bevezetés (TOLDY Ferenc), XXXIV–XXXVIII.

¹⁵ Ahonnan aztán jelenlegi helyére került. Vö. MAZAL-UNTERKIRCHER 1963, 130b–131b.

¹⁶ A kuriozitás, a csodaszzerű vagy elborzasztó események, halálesetek stb. megörökítésére irányuló igény a humanista történetírás sajátja volt. A tatárdúlás borzalmainak Kovacsóczynál oly érzékletes és részletes leírásának egykorú párhuzamát a már említett Szegeci Gergely utolsó művében, a *Szánja az Úristen* kezdetű énekben fedezhetjük fel. Vö. VARJAS, 1970, 145–147.

¹⁷ A Zrínyi-albumban megjelent változattól a Zrínyit negatív színben feltüntetető részek éppen hiányoznak. Vö. SZABÓ, 1987, 14; ill. MHH FORGÁCH, 293–294; 340–341.

¹⁸ BORZSÁK, 1977, 52–54.

¹⁹ Ezekről vö. PETNEHÁZI, 2013, 16–22; 72–94.

Összegezve az eddig leírtakat: Kovacsóczy naplószerű feljegyzései, a közbeszúrt terjedelmesebb, epizódszerű kitérőkkel együtt hasonló indíttatásból születhettek, mint Samuel Budina vagy Zsámboky János egykorú latin nyelvű rövid kortörténeti művei. Zsámboky esetében abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ismerjük mind a nyomtatásban megjelent műveket (a Tokaj ostromáról, illetve Sziget és Gyula vesztéről szóló összefoglalásokat), mind az ezek előmunkálatának tekinthető, Kovacsóczy feljegyzéseihez hasonló, naplószerű jegyzeteket. Olyan, félkészre dolgozott részleteket vagy epizódokat azonban nem találunk bennük, mint Kovacsóczynál, s további fontos különbség, hogy Zsámboky rendszerint azt is feljegyzi: a naplójába bejegyzett eseményt éppen kitől hallotta („Ex Forgacho episcopo”; „Ex Listhio audivi”).²⁰ Kovacsóczynál ilyen nem fordul elő, de ő, Forgách Ferenc környezetében tartózkodva, jóval közelebb is lehetett az eseményekhez, mint az állandóan Bécsben tartózkodó Zsámboky. Ami Forgách művének vonatkozó fejezetét²¹ illeti, általánosságban elmondható, hogy ha eltérő hangsúlyokkal is, de minden olyan esemény szerepel nála, amely Kovacsóczy feljegyzéseiben is megtalálható; Málta ostromának a megőrkítése pedig azzal a Forgáchnál, de pl. Verancsics Antal kisebb történeti munkáiban is tetten érhető törekvéssel rokonítható, amely a magyar történelem eseményeit a nemzetközi kontextussal együtt igyekezett bemutatni.²²

Végül álljon itt néhány megjegyzés a közölt szöveghez. Habár a kódexben a tényleges kortörténeti feljegyzésektől elkülönül, mégis, forrásértéke, illetve kapcsolódó volta miatt is szükségesnek véltem, hogy itt közöljem Kovacsóczy összegzését a II. Miksa vezetésével 1566-ban felvonult keresztény hadakról, valamint a teljesség kedvéért azt a többnyire pontatlan kronológiai áttekintést, melyet Konstantinápoly elestével indít és a Kendy testvérek kivégzésével zár a szerző. Ezek ismertetésétől viszont – helyhiány, illetve a dokumentumok magától értetődő volta miatt is – itt eltekintettem. A kéziratban szereplő rövidítéseket az átiratban jelzés nélkül oldottam fel, a szöveget értelemszerűen tagoltam és központosítottam, a helyesírást – a grammatikai tévesztések meghagyásával – bizonyos mértékig egységesítettem, de a nem latin személy-, hely- és méltóságneveket eredeti alakjukban hagytam.

---

²⁰ GERSTINGER, 1965, 6–7.

²¹ A XVI. könyv: MHH FORGÁCH, 295–352, FORGÁCH, 1977, 831–881.

²² Vö. BARTONIEK, 1975, 42–43.

Források

1.

Kronológiai áttekintés 1450–1558

ÖNB Cod SN 1912, 17r–18r

[17r]

Rerum Memorabilium collectanaeae per successum et revolutionem annorum, ubi varia gesta imperatorum, regum et principum continentur

Volfgangus Kovachoczy transcripsit in Bolondocz Anno gratiae MDLXIII

Anno Domini 1450

Magnus ille Mahometh, Thurcarum Imperator coepit Constantinopolim a Graecis.

1454

Joannes Capistranus vixit.

1458

Ladislauum Hunyady decollarunt.

1459

Mathias Hunyady praestantissimus Rex Hungarorum in regiam dignitatem euectus et creatus.

1491

Mathias Hunyady Vyennae diem suum obiit et ad coelestia regna migravit.

[17v]

1492

Ladislauus Ludovici Regis pater rex creatus.

1501

Ludovicus Rex Budae nascitur.

1514

Bellum Crucigerorum exortum.

1517

Joannes Vayvoda affligitur et profligatur sub Sarno.²³

1518

Martinus Lutherus vivit.

1519

Carolus Romanorum Imperator.

1520

Zoltan Zoliman Caesar Thurcarum.

1521

Nandoralbam coepit Caesar Thurcarum.

---

²³ Zsarnó várát (Nándorfehérvártól délre) Szapolyai valójában 1515-ben ostromolta sikertelenül.

1526
 Ludovicus Rex in campo Mohachiensi una cum exercitu prosternitur.
 1527
 Joannem Vayvodam Zapolensem in regem creant.
 1528
 Ferdinandus Rex creatur.
 1530
 Ferdinandus a Joanne Rege Budam capere non potuit.
 1536
 Cassoviam Joannis Regis exercitus per proditionem occupat.
 1537
 Koczian a Thurcis cladem accipit in Sclavonia et profligatur.²⁴
 1540
 Joannis Regis filius nascitur Budae.
 Eodem anno Caesar Thurcarum in monte Zenthgelerd victum Germanorum exercitum iugulat et trucidat.
 [18r]
 1542
 Peshium dux obsedit et oppugnat sed expugnari non potest.
 1543
 Alban Regalem capit Thurca simulatque Strigonium.
 1546
 Dux Saxoniae vincitur a Carolo Imperatore.²⁵
 1549
 Zolimanij Caesaris filius maior natu in Persiam profugit.
 1552
 Lippam capiunt Thurcae et statim Georgium Monachum occidunt.
 Eodem anno Michael Toth cum haydukonibus Zege dum capit.
 1553
 Thurcae Themeswarum capiunt, Lippam et Solymos.
 Eodem anno Herelth Bassa²⁶ in Palasth Mathiam Ewrdewgh Sbardalam et Episcopum quendam percutit totasque eorum fudit copias.²⁷

²⁴ Hans Katzianert (1491–1539) Bécs 1529-es ostroma után I. Ferdinánd a magyarországi hadak főparancsnokának nevezte ki. A valóban 1537-ben történt diakovári vereség után a király fogságba vetette, ahonnan megszökött, és Szapolyai érdekében kezdett szervezkedni Szlavóniában. Zrínyi Miklós megölte.

²⁵ A schmalkaldeni háború V. Károly császár és a protestáns német fejedelmek erői között valóban 1546-ban kezdődött, de a döntő csatára 1547-ben került sor Mühlbergnél, ahol a János Frigyes szász választófejedelem és Fülöp hesseni tartománygróf vezette protestáns sereg vereséget szenvedett.

²⁶ Ali budai pasa.

²⁷ A palásti csata 1552 augusztusában, amelyben a mintegy tízezer fős, Erasmus von Teuffel vezette keresztény sereg megsemmisítő vereséget szenvedett Ali budai pasa csapataitól. A csatában Sbardellati Ágoston váci püspök is elesett.

Eodem anno centum sexaginta millia Thurcarum obsidunt [!] Agriam, triginta octo continuis diebus oppugnant sed capere et ea potiri non possunt, quin potius cum magno dedecore, ignominia et insuper cum gravissimo damno abeunt.

1556

Petrowyth²⁸ rursum refert filium Joannis Regis e Podolya.

Zyged Regiam Herelth Basa obsedit magna vi sed nihil efficit, cum opprobrio discedit.

1557

Ferdinandus Romanorum Imperator creatur.

1558

Joannis Regis uxor regina in Transsilvania supplitium sumit in Alba Iulia²⁹ de Francisco Bebek, Francisco et Athonio Kendy per traditionem et ministerium Melchioris Balassa. Velyehan Bekus cladem accipit ab Ungaris iuxta Kasza³⁰

2.

A mosoni, majd győri táborban összegyűlt nemzetközi keresztény haderő létszámadatai

ÖNB Cod SN 1912, 50r–v

[50r]

Expeditio Imperatoris Maximiliani Secundi in Hungaria contra Solymanum Imperatorem Turcarum Anno Domini MDLXVI, quando duo fortissima praesidia Zygeth ac Gyula³¹ a Turcis expugnata sunt cum aliis quamplurimis castellis. Insuper Tartari quoque in Inferiori Hungaria sub duce eorum Tamerlano Magni Chani illorum Imperatoris filio miserandam ac memorandam illam depopulationem fecerunt. Atque ipse quoque Turcarum Imperator sub Zygeth mortuus est.

Numerus peditum

Quatuor legiones Germanorum	16000
Ducis Florentiae peditum	3000
Comes de Camaram [!] duxit peditus	800
Joannes Alphonsus Castaldus	1400
Pedites Hungarorum dominorum et regnicolarum Ultra Danubianorum	500

²⁸ Petrovics Péter (†1557), János király, majd János Zsigmond feltétlen híve, utóbbinak gyámja, Erdély későbbi helytartója.

²⁹ A szövegben lehúzza: Gywla feyer Warba.

³⁰ Velizán füleki bég 1558-ban ütött rajta Szikszó városán, ahol rengeteg foglyot és zsákmányt ejtett. Az egyesült magyar végvári erők Telekessy Imre és Bebek György vezetésével Sajóközánál állították meg és mértek rá vereséget.

³¹ A margón beszúrás: „Gyula quidem a Pertav Bassa, Zygeth vero ab ipso imperatore Turcarum cum numero exercitu obsessa et capta sunt.”

<i>Equitum</i>	
Equites imperiales	6000
Curiales Imperatoris	1000
Curiales Archiducis Ferdinandi	500
[50v]	
Equites Ducis Ferrariae ³²	1000
Ducis Guisiae ³³	100
Wolffgangi Palatini Rheni ³⁴	100
Richardi Marchionis Brandenburgensis ³⁵	100
De Bohemia	3000
De Moravia	1400
De Silesia cum duobus ducibus de Lagnw ³⁶	
ac duobus de Mwsterbergh ³⁷ cum juniore de Tessyn ³⁸	1800
De Lusatia ³⁹	800
De Austria	1400
De Superiori Austria	400
Nobiles Itali Ventur[i]eri ⁴⁰ suismet expensis	100
Ducis Sabaudiae ⁴¹ equites	400
Iffy Christoph ⁴² habuit equites pixidiarios Ungaros	25
Burgundi equites pixidiarii sub duce eorum Proderoth ⁴³	100
Dominorum Hungarorum et regnicolarum Ultradanubianorum equites	2500
Andreas Sborowsky Polonus cum fratre	32
Equites Jaurienses Francisci Thörök et Ladislai Gyulaffy atque ex aliis confiniis	500

³² Estei II. Alfonz (1533–1597).

³³ Az ifjú I. Henri de Guise (1550–1588), a francia katolikus párt későbbi vezetője az 1570–1580-as években.

³⁴ Herzog Wolfgang von Pfalz-Zweibrücken (1526–1569), az egyik legbefolyásosabb német protestáns fejedelem egy korban, a német protestáns segélyhadak vezéréként három évvel később Franciaországban érte a halál.

³⁵ Nem sikerült kiderítenem, hogy a brandenburgi család melyik tagjáról van szó.

³⁶ Lat. Ducatus Ligniciensis, ném. Liegnitz, ma Legnica (Lengyelország).

³⁷ Münsterberg, alsó-sziléziai hercegség; ma Ziębice (Lengyelország).

³⁸ Teschen (Szilézia), ma Cieszyn/Ceský Těšín (Lengyelország/Csehország).

³⁹ Alsó- és Felső-Lausitz.

⁴⁰ Önkéntesek.

⁴¹ Savoya-Piemont hercege, Emanuel Philibert (1553–1580).

⁴² Nem tudni, milyen rokonságban állt a később erdélyi tanácsurásra jutó és 1594-ben Kovácsóczyhoz hasonlóan kivégzett Iffy Jánossal.

⁴³ Feltehetően Hendrik van Brederodénak (1531–1568), Utrecht grófjának, a németalföldi nemesi mozgalom egyik vezéralakjának, illetve a spanyol uralommal szemben éppen 1566 augusztusától szerveződő fegyveres protestáns ellenállás első választott generálisának féltestvére, Lancelot van Brederode (†1578), aki később a „tengeri koldusok” egyik viceadmirálisaként szintén részt vett a németalföldi függetlenségi háborúban.

3.
Kortörténeti feljegyzések 1563–1567

ÖNB Cod SN 1912, 62r–97v

[62r]

Anno MDLXIII

Celebratae sunt Posonii comitiae pro coronationem Maximiliani in regem Hungariae, qui quidem tandem post longam baronum aliorumque regnicolarum disceptationem 8. die Augusti⁴⁴ in ecclesia Sancti Martini principali eius urbis ab archiepiscopo Strigoniensi Nicolao Olaho coronatus est, sequentique die etiam regina eodem in loco et ab eodem archiepiscopo coronata est.

Peractae sunt ceremoniae ipsae maxima hominum frequentia, adfuitque iis ipse imperator Ferdinandus cum Ferdinando et Carolo archiducibus filiis suis, item dux Parmae et archiepiscopus Salzburgensis Germanus. Exhibiti sunt deinde iis diebus continuis aliquot ludi, tornamenta, aliaque publica spectacula, in quibus optimum fuit castellum illud ligneum affabre factum, quod deinde in praesentia omnium spectatorum ipsorumque imprimis principum combustum fuit, verum non sine interitu aliquot personarum, qui eo incluso repentinum illum ignem (in quo non mediocriter erratum a magistris iisque qui eius rei curam habebant, fuit) effugere nequiverunt, quae res sane miserabilis fuit.

Fuerunt in iisdem comitiis tria millia equitum vel amplius, quae barones aliique regnicolae ex totius regni ad ornandam coronationis illius solemnitatem secum adduxerant, ubi certatum est a primoribus aliisque nobiles apparatus, opibus, luxuque prope immodico omnium rerum praecipue quibus aureis argenteisque maximi pretii ponderisque equi iuxtaque viri, pro more [62v] patriae magnifice instrui solent, quibus omnibus praepositus fuit comes Nicolaus a Zrinio, huiusque fuit quamdiu comitiae duraverunt in aliis imperium. Castra fuerunt ad ripam Danubii in ipsis campis, qui urbi adiacent. Advenerat autem imperator ipse et rex cum optimo satis cataphractorum⁴⁵ equitatu, qui in ulteriori ripa eiusdem fluminis conederat, factusque fuit pons duplex per fluminem, quo commodius ii, qui in illis castris erant, in urbem atque ipsam arcem, ubi imperator cum archiducibus erat, commeare possent. Regis autem ipsius Maximiliani cum regina hospitium in ipsa urbe in aedibus archiepiscopi erat.

Facti sunt in his comitiis duo supremi seu generales capitanei unus comes Nicolaus de Zrinio supradictus ultra Danubium, alter Stephanus Dersffy,⁴⁶ cis eundem fluvium.

---

⁴⁴ A koronázás valójában szeptember 8-án történt.

⁴⁵ Nehézlovások.

⁴⁶ A Pozsonytól Zólyomig terjedő dunáninneni vagy bányavidéki főkapitányságot ekkor hozták létre, szerdahelyi Dersffy István vezetésével. Vö. PÁLFFY, 1999, 474. jegyz.

Ceterum Andreas Dudith Sbardellatus creatus est in episcopum Quinqueecclesiensem et paulo post factus est vicecancellarius in locum Francisci Forgach episcopi Waradiensis.⁴⁷

Deinde Casparo Magochy⁴⁸ data est praefectura Agriensis cum eam arcem sponte episcopus Agriensis imperatori resignasset.

In iisdem comitiis Nicolaus a Zrinio praedictus priore uxore ante biennium ferme defuncta ad secundas nuptias sese contulit, duxitque sororem cancellarii Bohemici de Rosia domo⁴⁹ dicti puellam, cum qua ibidem sponsalitia celebravit. Ceterum filio suo Georgio maiori natu filiam comitissae Margaritae Zechy,⁵⁰ comitis prius Nicolai a Salmis et deinde Pyrrchi ab Archo uxoris coniunxit, alterum autem filium Christophum cum duobus Maximiliani filiis, Rudolfo et Ernesto in Hispaniam ex iisdem comitiis dimisit, duasque filias minores edocendasque tenellas adhuc, unam Nicolao Homonnay, alteram Joanni Pereny de Nyalab adolescendas elocavit, cum iam antea primogenitam Christofo Orszagh, alteram Francisco Thurzo et tertiam Balthazaro Battyany in matrimonium dedisset.⁵¹

[63r]

Creata propterea fuerunt eodem tempore in Hungaros comes Eckius a Salmis Jauriensis praefectus cum Nicolao et Julio fratribus,⁵² Adamus Ungnadus, qui filiam Thurzonis uxorem de Pernstein⁵³ viduam, Galgoczij,⁵⁴ Sempthe⁵⁵ aliarumque arcium haud ignobilium dominam, locupletem foeminam in uxorem duxerat, quae istoque

⁴⁷ Forgách a november végéig tartó országgyűlés idején még „vicecancellarius”-nak címezte magát, és arra sincs semmilyen adat, hogy Dudith 1564 tavasza előtt elfoglalta volna ezt a pozíciót. Ez is arra utal, hogy Kovacsóczy az 1563-as eseményeket emlékezetből vagy mások előadása nyomán jegyezhetette le. Vö. ALMÁSI, 2006, különösen 1412–1414.

⁴⁸ Mágóchy Gáspár (†1586 k.) 1554-től gyulai kapitány lett, 1562-ben török fogságba esett, 1563-tól egri főkapitány, Heves és Külső-Szolnok, később Bereg, illetve Torna megye főispánja volt.

⁴⁹ Eva von Rosenberg/Eva z Rožmberka. Zrínyi első felesége, Frangepán Katalin 1561-ben halt meg.

⁵⁰ Széchy Margit (†1567) a mohácsi csatában elesett felsőlendvai Széchy Tamás (†1526) és Székely Magdolna (†1556) lánya, fiatalon özvegyi sorba jutott anyja előbb Thurzó Elekhez (1490–1543), majd Jan z Pernštejnhez ment feleségül, míg ő maga előbb Niklas Graf zu Salm (1500–1550), majd Pyrcho Graf von Arco felesége volt.

⁵¹ Zrínyi Miklós és gyermekei családi kapcsolatairól vö. PÁLFFY, 2010, 130–132; WINKELBAUER, 2003, 191–194.

⁵² A már emlegetett Széchy Margit első házasságából született három fiú, Eck, Niklas és Julius zu Salm. „Eck 1548-ban már kamarásként kísérte Ferdinánd királyt a magyar országgyűlésre, majd lett pozsonyi ispán és Pozsony várának kapitánya, végül haláláig a császárvárost oltalmazó győri végvidék generálisa (1560–1574). A görögül, latinul, olaszul és franciául is jól tudó Niklas 1578-tól a magyar végek főerődítési biztosa volt, sőt élete utolsó két hónapját 1580 végén a kanizsai végvár főkapitányaként szolgálta le. A harmadik fiú, Julius egészen a birodalmi tanácsosi posztig jutott, miközben 1563-ban a pozsonyi diétán mindhárman magyar állampolgárságot kaptak (77. törvénycikk). Niklas ugyanakkor 1561-ben, Julius pedig 1575-ben már cseh nemes is volt, azaz egyszerre állampolgára Alsó-Ausztriának, Magyar- és Csehországnak.” PÁLFFY, 2004.

⁵³ Jaroslav Pernstein, vö. NAGY Iván, XI, 201.

⁵⁴ Galgóc (Hlohovec, Nyitra vm.).

⁵⁵ Sempthe (Šintava, Nyitra vm.).

demum post triennium mortuo, Julio comiti a Salmis, tertio marito nupsit et ab hoc tantum quod a duobus prioribus habere non potuit, liberos procreavit.⁵⁶

Imperator Ferdinandus ex his comitiis Viennam sese contulit, Maximilianus vero in Moraviam Silesiamque et in alias minores provincias ad conventus agendum profectus est.

In iisdem comitiis Joannes Petheo a Melchiore Robles Hispano, cum quo veteres admodum similtates illi erant, dum quodam die in consilium baronum ad hospitium archiepiscopi equo veheretur, fuste, seu ut alii aiunt sclopeto in capite percussus vulnus secundum auriculam accepit. Qui quidem Robles statim post patratum tam audax facinus eodem equo, quo et ipse vehebatur recta ad portam urbis concitato cursu perrexit nemineque prohibente, uti in recenti paucisque noto facinore evasit, neque postea amplius comparuit.⁵⁷

[63v–64v üres]

[65r]

Annus 1564

22. Maij, Andreas Bathory⁵⁸ duxit in uxorem nobilem quandam puellam, Catherinam Myndzenty vocatam, humili loco natam, priorisque suae uxoris pedissequam gravissimo etiam per aliquot annos morbo obnoxiam.

26. Julij, Imperator Ferdinandus diuturna feбри maceratus Viennae inter horam sextam et septimam pomeridianam mortem obiit, eius cadaver statim exenteratum atque in tumbam imprimis plumbeam, deinde ligneam conditum, atque in capellam, quae in ipsa arce Viennensi est, cum magna caeremonia deportatum fuit. Statimque rex Maximilianus, cum iam antea electus esset, imperator dici coeptus est.

Mense Augusto in partibus Hungariae inferioribus inter Melchiorem Balassam, qui a Joanne rege Transsylvaniam partemque Hungariae tenenti ad imperatorem Ferdinandum desciverat novisque rebus studebat, et Christophorum Hagymassy, qui in partibus ipsius regis Joannis praefectus arcis Hwsth⁵⁹ erat, ex parvis rebus ingentes ortae sunt dissensiones, quae deinde ut vidimus, maximorum bellorum calamitatumque principia fuerunt. Statimque in ipso tumultuum initio, Georgius Swlyok, vir nobilis ex parte Ferdinandi, qui arcem Hadad tenebat, in quodam certamine interfectus est.

⁵⁶ Thurzó Erzsébet, Thurzó Elek és Székely Magdolna lánya, Széchy Margit féltestvére háromszor ment férjhez: először Jaroslav Pernsteinnel házasodott össze, másodsor a szintén cseh nemes Adam Ungnad von Sonnegg-gel, harmadsor pedig egyenesen nővérének Salm gróftól született legifjabb fiával, Julius Salm gróffal. „Mindez azt jelentette, hogy a Salm–Ungnad–Thurzó–Pernstein rokonság a 16. század közepén a bécsi udvar, a Magyar és a Cseh Királyság, valamint a horvát–szlavón területek politikai-katonai vezetőinek egy jelentős és mindegyik országban igen befolyásos csoportját kötötte szorosan össze.” PÁLFFY, 2004.

⁵⁷ Vö. Forgách XIII. könyv: MHH FORGÁCH, 257; FORGÁCH, 1977, 797.

⁵⁸ Ecsedi Báthory András (†1566) országbíró, tárnokmester, 1552-ben Erdély Ferdinánd által kinevezett helytartója. 1554-ben a rendek által támogatott Nádasdy Tamással szemben Ferdinánd jelöltje a nádori posztra. Az országbírói posztot haláláig betöltötte. Első felesége Thurzó Anna, Thurzó Elek lánya. Mindkét házassága gyermektelen maradt. Mindszenty Katalin Báthory halála után előbb Zay Ferenc, majd bolondóci Bánffy László hitvese lett. Vö. BUDAI, I, 118.

⁵⁹ Huszt (Huszt, Máramaros vm.).

28. Augusti, Episcopus Jauriensis Paulus Gregoryanczy creatus est in archiepiscopum Colociensem Viennae.⁶⁰

26. Apud secretarium bellicum Joannem Reyninger quidam stultus, quendam adolescentem filiorum illius paedagogum inter ludendum tegula seu lapillo quodam minuto in capite feriens occidit.

[65v]

Mense Septembri arcem Zathmar,⁶¹ quam Melchior Balassa tenebat, Stefanus Bathory de Somlyo, una cum uxore liberisque eiusdem Balassa per dolum coepit. Tandem ipseque princeps Transsylvaniae comparato satis valido exercitu in Hungariam inferiorem descendit, ut aliquot illico praesidia, utpote Rivulum Dominarum,⁶² Attya,⁶³ Hadad,⁶⁴ Wngwar,⁶⁵ aliaque aliquot non parvi momenti loca partim vi, partim per deditionem occupavit, ulteriusque sine dubio processisset, nisi superveniente hyeme hanc benegerentis rei occasionem dimittere et in regnum iterum sese recipere coactus fuisset. Haec autem res tantum imperatori Maximiliano aliisque proceribus primoribusque regni terrorem incusserat, ut statim Andreae Bathory ad tutelam illarum partium cum supremi capitanei auctoritate cum ea qua repente supererat equitum peditumque manu discedere iusserint. Deinde Viennae in aliisque circumvicinis bonis peditatus conscribi coeptus fuit, missique sunt post paucos dies quingenti pedites Germani, posteaque diversis viribus plures.

[66r]

Decembri mense

arcem Trinchiniensem imperator vendidit vel impignoravit comitissae ab Archo sexaginta millibus tallerorum, cuius gener Georgius Zriny honore comitatus illius ab eodem imperator donatus est.

Eodem mense missa sunt plurima tormenta machinaeque bellicae cum aliis instrumentis pro futuro bello, quod iam contra regem Joannem parabatur. Similiter peditumque non parvus numerus.

27. Decembris relicta Joannis Imreffy, soror⁶⁶ Francisci Forgach episcopi nupsit Ladislao Gyulaffy.

Lazarus Schwende⁶⁷ missus est generalis capitaneus in partes Hungariae inferioris.

---

⁶⁰ Gregoriánczi/Gregoriánc/Gregorjanci Pál (1510 után–1565), szlavóniai köznemesi családból származott, pécsi, majd győri püspök, kalocsai érsek. A *Quadripartitum* egyik alkotója, a korszak tekintélyes politikusa. Kisebb történeti műveiről vö. BARTONIEK, 1975, 128–132. Családi háttéréről legújabbban: VARGA, 2010.

⁶¹ Szatmárnémeti (Satu Mare, Szatmár vm.).

⁶² Asszonypataka (Nagybánya, Baia Mare, Szatmár vm.).

⁶³ Vámosatya (Bereg vm.).

⁶⁴ Hadad (Hodod, Szilágy vm.).

⁶⁵ Ungvár (Uzshorod, Ung vm.).

⁶⁶ Forgách Margit.

⁶⁷ Lazarus Freiherr von Schwendi (1522–1583), előbb V. Károly császár, majd II. Fülöp spanyol király szolgálatában kitűnt hadvezér; 1564-ben II. Miksa szolgálatába állt, aki a magyarországi hadszíntér főgenerálisává (Oberfeldhauptmann) nevezte ki. 1567-ig Alsó-Magyarország főkapitánya, kassai szék-

[66v–67v üres]

[68r]

Annus 1565

25. Ianuarii fuit celebratio iudiciorum Posonij, quas octavas vocant.

4. Februar. Arx Thokaj a Lazaro Schwende obsessa et post sextum diem ditione facta in potestatem eius venit, cum antea Franciscus Nemethy, qui eius praefectus erat, a pixide ictus occubisset. Facta autem haec obsidio est iniquissimo anni tempore, quoque frigora intensissima omniaque flumina glaciata seu gelu concreta essent, quod unum fuit in caussa, ut illa arx in ripa fluminis Tibisci Bodroghque ex parte altera, quae duo flumina eam seu peninsulam efficiunt, tam primo negotio capi potuerit.

Capta ista arx castellum quoque Zyner,⁶⁸ quod non procul ab ea destabat, ditionem fecit.

Hic annus turbulentissimus variis successibus fuit, nam Schwendius post capta Thokaj Zathmarum duxit copias, eamque statim recepit, deinde moto illico exercitu in ditionem principis Transsylvaniae, Georgius Bathory occupatisque duabus ab eo Erdöd⁶⁹ et Keowar,⁷⁰ hac in faucibus ipsis Transsylvaniae, arcibus, ditioni Maximiliani imperatoris facta ditione adiecit, tandem sic motibus proximisque periculis Joannes rex percussus, Stephanum Bathory pacis tractandae componendaeque gratia Viennam misit, interimque dum haec Viennae callide a legato principis tractantur, Schwendius circa Zathmarum muniendum occupatus omnem cogitationem belligerentem deposuerat. Quippe sperant concordiam illa pacemque quae Viennae per Bathorem tractabatur cuiusque ipsum principem tam cupidum esse cognoverat, haud dubie ad optatum finem deductum iri.

[68v]

Verum quo animo quaque intentione id fiebat, non multo post re ipsa comperit, nam de pace nihil actum est, et Bathorem simulatae pacis nuncius compertus Viennae detentus est. Sicque iterum omnia ad arma redierunt; sed iam non eadem fuit Schwendio ad belligerandum occasio, cum iam et ipse rex Joannes conscripto iusto exercitu, denique ascito in subsidium Bassa Temeswariensi validissimaque Turcarum manu obviam Schwendio ire constituisset, factumque propediem tam prospera illius principis fortuna est, ut non solum arcem Erdewd, quam Bathoreus, ut dictum est, dederat, expugnaret, sed etiam Rivulumdominarum, ipsumque Schwendium cum omnibus eius copiis Zathmaro inclusum prope obsiderat, atque demum recedens ob com meatuum penuriam in eas angustias adduxerat, ut iam quasi devictum ad Kywar habebat, siquidem nihil ei aliud ad hanc rem defuit praeter bassae illius Temesvariensis voluntati, qui ne proxima luce, uti constitutum iam inter illos erat, suas copias in quibus omnis spes victoriae videbatur esse, in aciem educeret, Schwendiumque, quod proclive

---

hellyel. 1565-ben sikeres offenzívát vezetett János Zsigmond ellen, ami az egyik kiváltó oka volt Szülejmán következő évi magyarországi hadjáratának.

⁶⁸ Szinyérváralja (Seini, Szatmár vm.).

⁶⁹ Erdőd (Ardud, Szatmár vm.).

⁷⁰ Berkeszpataka-Kővár (Berchezoaia-Chioar, Szatmár vm.).

admodum erat, opprimeret, imperatoris mandato, quod tum repente inaudita Schwendii fortuna sibi allatum erat, se prohibere aiebat. Sicque detractatio huius proelii exiguo temporis momento nata salus Schwendii fuit. Schwendius deinde hoc metu solutus in tutum sese recepit, neque recedentem aut Turcae aut Transsylvani lacessiverant, quin potius utrique illi quidem quod pugnare vimque aliquam Caesarianis inferre imperatoribus interdicto omnino vetabantur, si autem quia pauciores imparesque erant, facere nihil poterant. Deinde fessi ipsique requiem quaerebant, sedes suas repetiverant, [69r] atque ita praesens annus varia regis imperatorisque fortuna nunc adversa, nunc prospera effluxit.

Sexta die mensis Augusti exequiae imperatoris Ferdinandi Viennae factae sunt, in quibus praeter duos archiduces ipsumque imperatorem Alphonsus quoque dux Ferrariensis, gener Ferdinandi adfuit. Ex castello seu palatio in aedem Divi Stephani corpus ipsius deductus fuit cum funebri uti moris est pompa, ubi Franciscus Forgach episcopus Waradiensis orationem funebrem habuit satis luculentam. (Postea huic ab archiduce Carolo Pragae deductus, ubique funeratus est.)

22. Octobris, Paulus de Gregoryancz Colociensis archiepiscopus vir summae prudentiae Viennae apoplexia ictus periit.

29. Octobris, princeps Florentiae ducis filius, cui Caesaris soror minor natu desponsata est, Viennam venit, et post septimum diem iterum illinc soluit.

12. Decembris, cancellarius Bohemicus rupto ponte Viennensi qui per Danubium erectus est, per quem curru transvehi potest, in ipsum fluvium una cum curru iisque qui in eo erant, praiceps decidit, ibique vitam misere finit. Nec alius quisque praeter unicum servitorem illius, qui per piscatores forte supervenientes ereptus est, mortem evasit.⁷¹

14. Decembris, Imperatorque soluit Vienna in conventum imperialem Augustam Vindelicorum.

[69v]

Mense hoc Pillerus quoque archiducis Caroli intimus consiliarius repentina horribilique morte correptus fato concessit, mente enim imprimis captus fuit, et post aliquot dies ignoto quasi genere morbi cum antea recte valuisset, vitam cum morte commutavit.

Ceterum 28. Maij doctor quoque Zeltus cum Udalrico Zasio similiter doctore et vicecancellario, dum Viennae animi gratia in curru extra urbem egressi essent, nec ita procul ab urbe processissent, aut iam iterum redituri in urbem essent, perterriti ferocia equorum currum ipsum trahentium, qui contra rectoris seu aurigae ipsius voluntatem resistentes in fugam sese proriperent, neque regi continerique poterant, e curru exilientes alter doctor, videlicet Zeltus, homo iam provectae aetatis illico animam efflavit; alter vero nempe Zasius graviter terrae illis in maximum mortis discrimen

---

⁷¹ Joachim von und auf Neuhaus 1554 és 1565 között töltötte be a cseh főcancellári tisztelet. Az eseményről vö. FELLNER-KRETSCHMAYR, 1907, 282.

inciderat, ex quo demum post multum temporis convaluit, quin etiam perfracto altero brachio diu periclitatus est.⁷²

Missus ceterum fuit Andreas Dudithius caesaris secretarius ad regem Poloniae in legationem, ut sororis suae regis uxori, quae a rege divelli cupiebat, satisfaceret.

[70r]

Octava die Decembris Pius Quartus pontifex maximus⁷³ Romae obiit.

Hoc anno classis Turcica centum et octuaginta navium ducibus Pilai et Mustaffa bassa insulam Melitam 18 die mensis Maij appulit, statimque praesidium cui nomen est S. Elmis obsedit, diruique eius muros vi coepit, non tamen sine magna clade occidioneque suorum militum, cum eis Dragut Rais⁷⁴ famosissimus pirata, quique ante paucos dies in subsidium classi a Tripoli advenerat, saxo e tormento emisso percussus decesserat. Capto S. Elmo Sanctum Michaelum castellum vicinum ipsae civitati Melitae obsiderunt, quassatisque eius etiam satis superque muris, omnibusque viribus, quo illud capere possent annexi, strenue sese defendentibus obsessis, omnem laborem inanum posuerunt. Imo, paulo post certiores facti de classe christiana, quam Don Gartia a Toledo⁷⁵ prorex Sicilia magna diligentia et cura instruebat, quique iam novem millia et sexaginta pedites cum eorum ducibus Ascanio de Cornia,⁷⁶ Don Alvaro a Sande⁷⁷ Hispanorum praefecto et Chiappino Vitelli⁷⁸ in insulam trajicerat proque residua exercitus parte trajicendas

---

⁷² Georg Sigmund Seld (1516–1565), korábbi Reichshofvizekanzler, aki 1559-től töltötte be ezt a tiszteket, 1563-ban visszavonult, utóda Johann Weber (1563–1577) és Johann Ulrich Zasius (1521–1577, alkancellár 1566–1577). A baleset során Seld olyan sérüléseket szenvedett, hogy félórával később meg is halt, míg Zasius később rendbe jött. Vö. GROSS, 1933, 311; 466. Ezúton köszönöm Fazekas Istvánnak a személyek azonosításában nyújtott segítségét.

⁷³ Eredeti nevén Gianangelo de Medici (nem a firenzei ágból), 1559–1565 között volt pápa, a nevéhez fűződik a trienti utolsó ülésének összehívása és a trienti hitvallás elfogadása.

⁷⁴ Turgut (Dragut) Reis (1485–1565) török tengernagy, Hayreddin Barbarossa halála után (1546) az egész földközi-tengeri török flotta parancsnoka. Egész életét a pápai, velencei és genovai erőkkel való küzdelemben töltötte. 1540-ben genovai fogságba esett, négy éven keresztül gályarab volt. 1551-ben elfoglalta a johannitáktól Tripoliszt és a mediterráneum legfontosabb török bázisává tette.

⁷⁵ Garcia Álvarez de Toledo y Osorio (1514–1577), Villafranca grófja, szicíliai alkirály. 1564-ben bevette a Marokkó partján található Rocca di Vélez de la Gomera erődjét (a terület ma is Spanyolországhoz tartozik), a következő évben Málta felmentésében vett részt. Szolgálati elismeréseként II. Fülöp 1569-ben a mai Basilicata tartományban található dél-itáliai Montalbano és Ferrandina hercegségét adományozta neki.

⁷⁶ Ascanio della Cornia (1516–1570) pápai és császári szolgálatban álló zsoldosvezér, Fulvio della Cornia kardinális öccse, Perugia kormányzója. Málta felmentésében a szicíliai alkirály Don Garcia meghívására az egyik parancsnok.

⁷⁷ Álvaro de Sande (1489–1573), spanyol generális, V. Károly idején Európa számos hadszínterén megfordult, köztük a negyvenes évek közepén Magyarországon is. 1560-ban Djerba ostrománál török fogságba esik, ahonnan csak öt év múlva szabadul, Málta felmentésében vállalt szerepe tehát az első fogságát követő ténykedése. 1571–1572-ben Milánó kormányzója.

⁷⁸ Gian Luigi (ragadványnevén: Chiappino) Vitelli (1519–1575), firenzei, majd spanyol szolgálatban álló hadvezér, illetve diplomata. 1554–1555-ben részt vesz a franciák által támogatott sienai felkelés leverésében, 1564-ben Don Garcia seregében találjuk a már említett Rocca di Vélez de la Gomera ostrománál. 1567-től haláláig Alba herceg (Fernando Alvarez de Toledo) alatt Németalföldön szolgál.

naves redire iusserat, nihil amplius morandum sibi rati, recollectis viribus atque omnibus impedimentis tempestive in naves impositas, pervastata tota insula sine molestia reversi sunt. Solverunt ab insula 12 die Septembris, in qua reliquerunt suorum ultra viginti et sex milia fama, ferro, alioque generi mortis absumpta. Ex christianis autem in toto hoc obsidionis tempore unacum foeminis, pueris aliaque inani turba desiderata sunt novem milia hominum, ex quibus tamen quattuor milia militum erant et in iis equitum ipsorum religiosorum seu Rhodiorum, a quibus ea insula tenetur trecenti et tredecim fortissimi sane atque promptissimi milites. Factum hoc fuit sub Joanne Valetto⁷⁹ magno magistro dicti ordinis, cuius praecipua laus in defensione huius insulae singularisque virtus extitit.

[70v–71v üres]

[72r]

Annus 1566

Januarius

Septima Ianuarii, hora secunda pomeridiana creatus est in ponteficem cardinalis Alexandrinus frater ordinis Sancti Dominici inquisitor, qui deinde sibi indidit nomen Pio Quinto.

20. Ianuarii, Imperator Augustam in conventum imperialem pervenit, atque hic est ille conventus in quo bellum contra Thurcam quod deinde proxima aestate a christianis atque adeo ab ipso imperatore infoeliciter gestum est, decretum fuit.

22. Pius Quintus pontifex pontificali diademate inauguratus est.

Ea die fuerunt nuptiae Balthazaris Battyany⁸⁰ nepotis Francisci in arce eius Wywar,⁸¹ qui filiam comitis Zriny⁸² duxit uxorem, in quibus Wolffgangus Pernezy,⁸³ vir militaris et strenuus repente in gravi infirmitate incidens mortuus est.

26. Ianuarii, Adamus Ungnadus in arce sua Sempthe diuturna feбри maceratus e vivis excessit, cuius deinde corpus 3 Februarii in Galgocziensi fratrum minorum monasterio honorifice sepulturae traditum est.

[72v]

Februarius

Sexta Februarii Nicolaus Kiswarday duxit in uxorem filiam quondam Anthonii Lossonczy a Clara Bathory sorore Andreae Bathory natam,⁸⁴ hodieque celebrata sunt ipsa sponsalitia in arce Dewa.

17 Februarii, Archidux Carolus venit Posonium ad comitias, et in eis vicem imperatoris fratris sui expleret. In his tractatum est de bello, quod iam imperator

⁷⁹ Jean Parisot de Valette (1495–1568), 1557-től haláláig az Ispotályos/Johannita (1530 után Máltai) Lovagrend nagymestere; a győzelem után alapított főváros (Valetta) névadója.

⁸⁰ Batthyány Boldizsár (1535/38–1590), humanista műveltségű protestáns főúr, mecénás, könyvgyűjtő.

⁸¹ Németújvár (Güssing, Vas vm.).

⁸² Zrínyi Dorica.

⁸³ Perneszi Farkas, ősi Somogy megyei család sarja, a hatvanas években Babócsa várának kapitánya.

⁸⁴ Losonczy Antal, I. Ferdinánd főpohárnoka (†1552), ill. Báthory Klára, az országbíró Ecsedi Báthory András húga. Leányuk Losonczy Dorottya volt.

cum imperio parabat contra Thurcam movendo et iam frequens fama percrebuerat Thurcarum quoque imperatorem Swlymanum cum numeroso exercitu in Hungariam personaliter venire constituisse. Quod quidem factum est praecipue ad persuasionem regis Joannis, qui anno superiori ab imperatore eiusque adhaerentibus gravi injuria affectus, occasionem modumque, qua acceptam ulcisci injuriam posset quaerebat. Huius principis litterae in hoc conventu publice lectae fuerunt, quas passim ad omnes comitatus perferens curaverat, quibus eos hortabatur, ut imminentem cladem, calamitatemque a sese propulsarent, illique tamquam legitimo Hungariae regi adhaerent, verum haec et similia, quae in iis continebantur, quaeque postmodum omnia, uti praedictum ab eo erat, evenerunt, spreta ab omnibus irrisaque fuerunt.

Hoc mense Joannes Palathyc³,⁸⁵ vir nobilis magnique nominis in rei militaris disciplina in Zempc³⁸⁶ diem ultimum clausit.

[72r]

Martius

4. die Martii. Caspar Seredius⁸⁷ obiit.

20. Martii. Comitiae finitae sunt et archidux Carolus Viennam est profectus.

Hoc mense inter armenta imperatoris natum ex una equa monstrosum quoddam animal fuit. Caput namque hominum habuit, os sine dentibus, oculos sine lumine, cauda et pedes cervinos, labrum praeterea superius nullum. Quod deinde posteaque sugere non posset, fame post aliquot dies, quam natum est, periit.⁸⁸

14. Martii, Georgius Ho³zwthoty⁸⁹ missus est in legationem ad Turcarum imperatorem, viginti mancipia Turcica secum a Maximiliano imperatore Turcae dono ferens.

[72v]

Aprilis

16. Comes Eckius a Salmis celebravit nuptias sororis suae Posonii, quam Ladislao Popel baroni Bohemo invita matre puellae desponsaverat.

Sbardellatus, qui pro certis quibusdam suis negotiis ex Polonia sub finem huius mensis Viennam advenerat, ubi paucis admodum diebus commoratus, iterum in Poloniam uti legationi suae finem faceret, rediit.

---

⁸⁵ Illadiai Palatics János. Török Bálint, Nádasy Tamás, majd újra a Török család szervitora, nyitrai, pápai várnagy, Zrínyi Miklós szigeti kapitánysága idején ennek vicekapitánya. A család előnevét a Szörényi bánságban található Illadia (Illyéd, Ilidia, Krassó-Szörény vm.) váráról kapta, amit a török 1551-ben foglalt el. Palatics maga Tolna megyében szerzett jelentős birtokokat. Vö. BESSENYEI, 1994, Bevezetés.

⁸⁶ Szempcz/Szenc (Senec, Pozsony vm.).

⁸⁷ A mohácsi csatában is résztvevő, később Ferdinánd párthíveként dunántúli főkapitányi tiszteet betöltő Serédi Gáspár azonos nevű fia. Mérey Annával kötött házasságából két leánygyermek (Borbála és Zsuzsanna) maradt utána. Vö. Buda III, 141.

⁸⁸ Vö. MHH Forgách, 303; FORGÁCH, 1977, 837.

⁸⁹ Hosszútóti György kincstartó; Zsámboky szerint március 15-én kelt útra. Konstantinápolyban a szultán nem engedte maga elé, a hadjárat idején azonban magával vitte, majd annak végéig Belgrádban tartotta fogva. Vö. GERSTINGER, 1965, 5; MHH Forgách, 307; FORGÁCH, 1977, 843.

28. Michael quoque Merey, filiae suae quam Joanni Pereny Francisci filio elocaverat,⁹⁰ in oppido suo Cheterthek⁹¹ nuptias celebravit.

Hoc mense mulier quaedam paupercula Viennae peperit infantem monstrosum, cuius superior ab umbilico pars humana, inferior vero viscosa hirsutaque fuit, digitosque in utraque manu 26 habuit.⁹²

[73r]

Maius

Georgius Here nobilis in comitatu Castriferrei gulam ipsemet sibi cultro praescindit, sicque per aliquot dies interiit.

Hoc mense arx Aynachkew a Thurcis dolo insidiisque capta est, incuria atque negligentia praefecti arcis eiusdem.

[74v]

Junius

4-5. Arx Palotha a Thurcis duce Orozlanbecho bassa Budensi⁹³ obsessa fuit, tredecimque diebus acriter oppugnata. Sed a Georgio Thury, qui eam tenebat strenuo milite, fortiter defensa et confirmata est. Qui quidem Orozlanbechius a Thurcarum imperatore, quod rem temere inceptam necdum ad finem deductam imprudenter timideque reliquisset, proxima aestate dum illi ad Belgradum obviam profectus esset, capitis supplicio mulctatus est.

8. Imperator peracto conventu in Germania hodie Viennam rediit.

Sub finem huius mensis comes Eckius cum iis, quas Jaurini habebat equitum peditumque copiis, accitis etiam aliis ex circumvicinis locis praesidiisque, uti in tam subita ob obsessam arcem Palotha trepidationem fieri potuit, ad solvendam eius obsidionem ire coepit. Cui postmodum ab imperatore una cathaphractorum equitum turma et aliquot peditum cohortes subsidio missae fuerunt. Verum bassa de adventu huius exercitus per exploratores certior factus, relicta subito turpiter obsidione, paucis tantummodo, qui ipsa tormenta, machinas, aliaque impedimenta post se retraherent, equitibus destinatis, fugae in morem continuatis die noctuque simul itineribus Budam se retro recepit.

[75r]

Comes vero aliique capitanei, dum et bassam iam elapsam viderent et arcem ipsam metu obsidioneque liberatam, nullumque hostilem exercitum reformidarent, occasionem sibi benegerentem rei oblatam rati, cum etiam quod tunc factum repente erat, non exiguam arcis Wesprimiensis muri partem collapsam esse cognovissent, eo statim duxerunt exercitum, nec ita multo post strenue se defendentibus Turcis ipsis, qui

⁹⁰ Perényi János főtárnokmester (†1562), Izabella királyné tanácsosa; fia, János Mérey Margitot vette nőül. Mérey Mihály domborműves epitáfiuma a csütörtöki Szent Jakab plébániatemplom ma is megtekinthető egyik ékessége.

⁹¹ Csütörtök/Csallóközcsütörtök (Štvrtok na Ostrove, Pozsony vm.).

⁹² Vö. GERSTINGER, 1965, 7; MHH Forgách, 303; FORGÁCH, 1977, 837.

⁹³ Arszlán budai pasa (1565. május–1566. augusztus), korábban székesfehérvári, majd végsgendrei bég. Palota ostromához Forgách Simon kiegészítésével vö. FORGÁCH, 1977, 844–845.

in ea erant, per vim effractis portis, ignique in arcem iniecto, ea potiti sunt. Qui in ea erant partim vi capti, partim caesi fuerunt.

Chius insula in mari Aegeo, quae Genuensium ditioni parebat a classe Turcica per dolum capta est.

Imperator ad bellum se instruebat, similiter alii quoque omnes ditioni eius tam Hungari quam Bohemi, Austriaci, Moravi et alii subiecti. Jamque singulis fere diebus ex Germania aliae atque aliae per Danubium peditum copiae adventabant.

Similiter classis quoque duodecim triremium summo studio parabatur, ut et in aqua et per terram Turcarum viribus resisteretur. Verum haec et alia maiori animo parata quam gesta postea fuerunt.

[75v]

Hoc anno pluribus in Hungariae locis maximi exercitus erant, quippe Turcarum imperator ad Zygethum cum numerosissimo exercitu erat, Maximilianus similiter ad Jaurinum et circumvicinia exercitum satis validum in castris tantum tenebat.

Carolus archidux cum Sclavoniae, Croatiae, Dalmatiaeque bano Petro Erdeody regnorumque illorum populis fines suos tubeantur. Carolus tamen ex ea insula, quam Dravus Murusque efficiunt non est egressus, in castris tantum inertem desidiosumque militiam continebat. Ultra Danubium ad Nitriam exercitus alter regnicolarum Hungarorum, equitum videlicet peditumque quinque milia, sub duce Stephano Dersffy delitescebat.

Ad Cassoviam Schwendius cum eo exercitu, quem a principio habuit, auctus etiam novis quibusdam ex regni subsidiis, copiis, se iam intra muros septaque urbis, atque adeo ipsa castra, quae urbi coniunxerat otio dederat, nihilque et ad nullum praeclarum facinus animum amplius incendebat. Cum interim et Tartari ferissima immanissimaque gens per omnem illam oram ferro ignique omnia misceret et usque ad illius castra nullo resistente accederet, iterumque dum collibuisset, recederet, atque ita pro libidini cuncta ageret, ingentemque hominum pecudum et reliquorum animantium praedam ex ipsis pene ulnis amplexibusque eius avulsam abstractamque secum impune abduceret, nec ullum tam foedum, immanum, barbarumque (ut qui ipsa immanitate immaniores, omnique barbarie barbariores essent) neque ab omni hominum memoria cogitationeque abstrusum facinus reperiri potuit, quod non in miseram calamitosamque plebem ederent, quippe infantes ex matrum amplexu necatis ut plurimos ipsorum parentibus abripiebant, eosque ferarum bestiarumque in morem devorebant. Hicque erat eis cibus omnium delicatissimus. [76r] Virgines maturas iuxta atque immaturas summa cum impietate, foeditate constuprabant, postremo nec aetati, nec sexui parcebant. Utebantur etiam ad vexandos cruciandosque homines tormentis inauditis, nam et ardentibus focolis seu facibus corpora eorum adurebant, suras etiam multorum perforabant, matronarum autem honestissimarumque foeminarum mammillas abradebant, omnique demum foeditatis crudelitatisque genere ad torquendos mortales debacchabantur. Idque ideo praecipue ab eis fiebat, ut sic tormentis quaestionibusque auri, argenti et praeterea si quid aliud praetiosae rei quispiam qui in eorum manus incidisset, haberet, aut metu praesentis illius periculi in terram vel

alium secretiorem aliquem tutioremque locum defodisset deposuissetque, perterritus vel etiam excruciatu, fateri in mediumque producere cogeretur. Miserrima enim haec atque avarissima omnium natio, ingentis praedae lucrique spei allecta in praesentem adeoque remotam a patria militiam venerat, neque in alia ulla re studium suum posuerat, quam ut auri, argenti et reliquarum rerum ex manubiis et praedis hostium ad quos depraedandos se adductos vocatosque se praedicabant, quam maxima copia referti onustique in regionem suam reverterentur. Quorum quidem tanta fuit in rebus agendis felicitas, ut solo terrore furoreque nominis sui cunctos eos, cum quibus hostium in morem congregiebantur, prostrarent profligarentque propter arcus sagittasque, uti Scythae solent, nulla fere alia arma in quibus aliqua vis offensionis inesset, gestabant, verum eas cum tanto impetu et robore, quo sunt bestiis [76v] similes, cum etiam eorum cruore visceribusque libentius vescantur, peritiaeque quadam cum agilitate prope admiranda in obvios hostes iaculantur, ut non clipei, non ferrei thoraces, non galeae ipsae, seu si quid aliud est armorum genus his firmitus, quod ictus hostium excipere solet, resistere eis poterant, omnia quae attingebant hoc vili barbaroque instrumento, penetrabant. Caeterum tela ipsa cum iacula veneno vel alia quavis nobis non satis nota virulenta materia imbuebant, quae attactu solo⁹⁴ miseros homines vita exuebat, difficilis admodum longaeque multorum curatio fiebat, et plurimi post obducta cicatricibus vulnera tacito quodam insuetoque morbi genere, quod ex ipsis telorum ictibus haud dubie contrahabantur, e vita decedebant.

Vestes habebant laceras, nec aliud praeterea quicquam eis armorum erat, quibus corpora tegerent. Gladios perpauci, secures rarissimi gestabant, iisque in castris operula seu tugiola quaedam (tentoria in solis ducibus eaque vilia admodum erant), sui ipsis ubi nocturno tempore cubare et ab aliqua aeris iniuria tuti securique esse posse, parare solebant. Sellae deinde aliaeque eius quaelibet instrumenta tam abiecta tamque exilia erant, ut uno omnia asse non aestimantes; equi tenuissimi, inertiores, verum laboris inediaeque patientissimi, utque nunquam vel labore vel diurno nocturnoque simul cursu defatigarentur, uni tamen equiti tres, quattuor et aliis etiam plures, uti cuique alendi cura animusque fuisset, equi erant, eaque re fiebat, ut quam citissime quocumque iter direxissent, pervenirent, et hostes inopinatos opprimerent, [77r] omniumque iterum aliorum consiliis ipsa celeritate anteverterent, ideoque vel raro admodum pugnari cum eis potuit, vel si quando oblata occasione in certamen aliquod descendendum eis erat, nunquam nisi victores praelio excedebant, maximamque hominum stragem edebant. Sicque omnem fere inferiorem Hungariam non modo non vidente haec omnia Schwendio, sed etiam fieri patiente, cum satis amplas validasque ad resistendum vires habere putarent, depraedaverunt et ferro atque incendio turpiter consumpserunt.

Caeterum Joannes quoque in Transsilvania parato iusto exercitu ne in tantis motibus Hungariae unus ipse ullam partem belli attingeret, ad Waradinum Gywlae exitum

---

⁹⁴ A margón még a következő variációk: „quae ad solam inhaesionem/quae corporibus humanis inhaesa infixaque protinus”.

praestolans castra locaverat, quamvis adhuc ante obsidionem ipsam arcenses ipsos de tanto periculo exitioque quod eis ab hoste tenderetur, per legatos praemonuisset, simulatque ut arcem, quam viribus contra Turcam tutari non possent, ei dederent, neve tam nobilem egregiumque angulum Turcarum imperio adjici paterentur, diligenter atque amice cohortatus eos fuerat, nihil tamen nec precibus nec minis profecerat. Maluerunt enim homines ignavissimi perditissimique se arcemque ipsam cum summo totius Christianitatis detrimento suaque perpetua infamia in manus hostium proicere, quam homini Christiano optimeque de toto regno merito possidendam relinquere.

Denique Pilia bassa cum Turcarum septuaginta quinque millibus Gywlam obsidione premebat, eamque rem quoquomodo posset ad finem perducere properabat, quod et fecit.

Tartarorum quoque exercitus ex duodecim millibus hominum (ut aiunt) constabat, qui ipsius bassae iussa faciebat, in ipsaque obsidione simul cum eo erat.

[77v]

Transalpinorum quoque gens itidem parem cum Turcis navabat operam, eorumque dictis parebat.

Tanti igitur tamque numerosissimi uno eodemque tempore exercitus miseram Hungariam obsiderant, quorumque unusquisque eam, quantum poterat, lacerabat, vexabat, omnique genere calamitatis premere affligereque non cessebat. Verumtamen nescio an miraculum fuerit, ut in tanta gentium et prope infinita ex tot orbis partibus collectarum colluvie, tanta annonae fuit copia, tanta rerum omnium ad victum pertinentium ubertas, ut victus aliud pene ad sanitatem suppeteret vileque admodum rerum omnium pretium esset.

[78r]

Julius

Bartholomeus Horwath⁹⁵ capitaneus in Lewa in insidiis captus a Thurcis est. Hoc mense Gywlae arx in inferiori Hungaria a Pertaf bassa obsessa est. In ea erat Ladislaus Kerecheny, nulla alia re, quam avaritia crudelitateque clarus, nec mirum, quod dignum his moribus exitum habuerit.

19. Arx Tata a comite Eckio obsessa et post triduum vi capta est.

Nec ita multo post Gezthes et Wythan⁹⁶ duo Turcica praesidia vacua ab eis relicta nostri occuparunt.

[78v üres]

[79r]

Augustus

Prima. Zygethum ab imperatore Turcarum numerosissimoque eius exercitu obsessum est, in quo comes Nicolaus Zrynio cum tribus millibus et trecentis exercitatissimis fortissimisque militibus fortiter intrepidoque animo vim obsidionemque tantae

⁹⁵ Horváth Bertalan, 1558-től volt Léva kapitánya. Budai szerint Horváth felesége Forgách Katalin, Kovacsóczy patrónusának, Forgách Ferencnek a másodunokatestvére volt. Vö. BUDAI, II, 17–20.

⁹⁶ Ma Várgesztes, ill. Vértessomló-Vitányvár.

multitudinis ad extremum usque spiritum ingenti atque perpetua nominis sui memoria pertulit sustinuitque. Quippe per triginta et amplius dies nulla hostium in oppugnanda ipsa arce pertinacia, nulla vi, nullis laboribus artibusque, quin se contra omnem eorum impetum, omnes conatus infractum simulatque constantem exhiberet ducem, frangi et a proposito semel susceptoque consilio abstrahi sese atque deterreri passus est. Quid enim non fecit? Tanta erat hostium in oppugnanda arce alacritas, tantus animus, tanta ferocia cum incredibili quadam pertinacia coniuncta, ut non dies tantum sed etiam noctis continuis assiduisque laboribus vigiliisque, quibus ad oppugnandos defatigandosque nostros utebantur, extraherentur quae quidem omnia facile ab eis fiebant, cum tanta erat eorum multitudo, ut alii aliis continua quadam serie succederent, fessique integris arma traderent. Sicque nostros recreatoque subinde milite audacter aggrediebantur, nullumque eis ad sumendam vel exiguam quietem spatium reliquebant.

[79v]

Quae omnia a nostris tanto animo tantaque patientia excipiebantur, ut ingentem semper hostium in ipso certaminis ardore stragem ederent, saepiusque cum summo dedecore damnoque ab ipsis muribus eos arcerentur atque in castra redire cogerent, atque etiam nonnunquam eruptione facta comminus cum eis manum consererent, immensum innumerabilemque prope eorum numerum fuderent atque fugarent. Atque cum ita sese perdiu, uti dictum est, gessissent, ad extremum tandem iam potior pars eorum aut ense periisset, aut diverso alioque letho absumpta esset, nulla praeterea spes aut subsidii aut salutis eis affulgeret, caeterum conflagrata exteriori ampliorique illa arce, unica solum turris exiguusque atque is etiam infirmus, minimumque ad resistendum aptus angulus, in quo sese receperant, superesset, septima die Septembris, dum viderent hostes instructis agminibus ad expugnandum ipsum locum, in quo quidem iam nec defendere se nec amplius hostilem a se impetum propulsare poterant, cohortari se invicem ad mortem honestam summaque cum gloria oppetendam ingentibus animis eruptionem fecerunt, conglobatique strictis gladiis in medios confestissimos hostes se dederunt, ibique longe maximo ex eis numero interfecto, postremo fessi vulneratique cum increscenti immanissimoque hosti victoriam de se reliquentes caesique paucis exceptis, quos casus aliquis, ut tantae cladis aliquis nuncius superesset, caeco furore iraque hostium ubique grassante, miserum in modum fuere.

[80r]

Sic itaque post internitionem hanc Zygethum in manus Thurcarum septima ut praescriptum est die Septembris, qui erat dies Sabbati, pervenit. Comes ipse in eadem hac postrema pugna, dum non solum fortissimi animosique ducis atque herois, sed etiam strenui militis acerrimique bellatoris officio fungeretur, multosque hostium sua manu interimeret, essetque non solum praesentia ipsa formaque, qua ille omnes aetatis suae barones facile superabat, sed etiam militari chlamyde, qua se ex more induerat (voluerat enim magnanimitatem illam suam magnificentiamque, quam vivus semper etiam externo gestu corporis prae se ferebat, in hac etiam extrema vitae suae fortuna ostendere) prae ceteros maxime conspicuus atque decorus, ita ut etiam vilissimo barbaro ignotus esse non posset, missili ex pixide a quodam janyczaro glandis ictu cecidit, et in

terra super suorum hostiumque mixta cadavera a quodam barbaro capite privatus fuit. Ita ille vir egregius memorabiliter non solum fidem suam, qua se imperatori Maximiliano totique genti et patriae suae obstrinxerat, explevit, sed etiam universae Christianitati, pro cuius dignitate honoreque et fide se devoverat, cumulatissime satisfecit, maximamque sibi atque nulli aevo interituram gloriam peperit. Desiderata sunt in hac oppugnatione Turcarum multa et infinita propemodum millia, et praesertim janiczarorum, quae praecipua sunt illius militiae robora.

[80v]

Triduo ante captam arcem imperator ipse Turcarum Sultan Sulymanus, anno aetatis suae septuagesimo sexto, vir multis magnisque victoriis clarus, febris ut aiunt lenti, quae eum triduo tantum ante mortem invaserat, quarta scilicet die Septembris in ipsis castris, nemine praeter bassam Machumetem penes quo solum secundum imperatorem summa rerum erat, paucosque alios rei eius conscios, decesserat. Sed tanta fuit huius rei in castris ipsis ignoratio industria miraque illius bassae prudentia, ut non solum post captam ipsam arcem, sed neque etiam post multos deinde dies quisquam vel mortuum imperatorem ipsum esse optimaretur, vel quippiam de eius vita quaereretur aut dubitaret. Nulli rei aut cupidum deerat, aut occasionis rerum arcendarum, aut alia quaelibet, uti in bello fieri consuerunt, aut privata aut publica munia relinquebantur, omnia rite ordineque fiebant, omnia ipse bassa tamquam vivo imperatore curabat, fierique quae vellet imperabat. Sicque per quinquaginta et amplius dies sine omni tumultu incredibilique sua fortuna felicitateque tantam tamque innumerabilem multitudinem in pace, quiete, silentioque continuit, nec prius mortis illius famam divulgari passus, quam et novus imperator, nempe sultan Selymus eius filius, clam per ipsum bassam de morte patris certior factus in locum patris succederet, imperiique administrationem atque regimen assumerat atque peractis ad Byzantium rebus in castra venire nunciaretur. Haec omnia facta sunt incredibili admirandaque ipsius bassae prudentia calliditateque, habueruntque eum quem voluerat exitum.

[81r]

16. Augusti. Movimus cum episcopo Waradino eiusque equitatu in castra ad imperatorem.

19. Pervenimus in castra, quae erant ad Moson et Owar posita. Hic Andreas Bathory praepositus ab imperatore est universo exercito Hungarico.

20. Edictum imperatoris universo omnium nationum conventu, quae in castris erant conventu pronunciatum et publicatum est.

22. Movimus hinc et prope Jaurinum castra posuimus. Imperator tamen ad Abdam cum imperialibus consedit, Hungari autem propius Jaurinum, ubi reliquus eorum exercitus, qui ex comitatibus ex citeriori Danubii ripa positus in unum iam convenerat, cui Stephanus Banffy comes Zaladiensis praeerat, accesserunt, ibique se una coniunxerunt. Haec fuerunt ad fluvium Rabcza.

Eadem die, uti in castra postea certo nunciatum fuit, Lazarus Schwendius in inferiori Hungaria cui cum imperio praeerat, cum tribus Zanchakis, Fylekiensi scilicet Nogradiensi et Zechiensi collatis signis prospere pugnavit, exercitumque eorum primo statu suorum impetu in fugam coniecit insecutusque demum eos multos in ipsa fuga

ex eis interfecit, coepitque vivos complures, inter quos etiam unus ex ipsis ducibus, nempe Zanchachis Zechiensis a quodam nobile, milite et servitore Joannis Alaghy,⁹⁷ Wolffgango, beclus vivus captus est. Post hanc victoriam castellum Zobothka, in quo praesidium Turcicum erat, et a quo non procul haec pugna commissa fuit, in potestatem nostrorum venit, Turcae nam qui in eo erant diffisi viribus iam statim post ipsius pugnae exitum locum vacuum reliquerant. Praecipua huius victoriae laus penes Simonem Forgachium, cuius impulsu consilioque facta tentataque res erat, fuit.

[81v]

Secundum hunc prosperum nostrorum successum Pelsewcz⁹⁸ quoque et Gombazegh⁹⁹ triduo post sese nostro exercitui dederunt. Sunt autem ista duo castella Georgii Bebek, illius, qui ante triennium ex Maximiliani partibus (eius namque factionis erat) cum Gaspar Magochy et Michaela Sarkozy arte et maxima fallacia cuiusdam profugae nomine Francisci, qui aliquot ante annis relicta Christiana religione sectam Machumetanam arripuerat Turcisque operas et servitia praestabat, in insidias, in quibus ipse Zanchakus Filekensis cum ea qua poterat, maiori Turcarum qui huius rei ea ex aliis circumvicinis locis convenerunt manu, latebat, pertractus atque una cum omnibus suis copiis (quod facile a tanta multitudine fieri potuit) oppressus erat, ipseque vivus unacum aliis duobus supra nominatis et multis praeterea egregiis strenuisque militibus captus fuit. Deinde unacum Michaela Sarkewzy Constantinopolim ad ipsum imperatorem missus, diu ibi detentus custoditusque (ne elabi posset) est, necque a Ferdinando et postea etiam a Maximiliano, qui multum de eius liberatione laborarunt, ulla ratione in pristinam libertatem restitui potuit, atque iam actum omnino de salute eius fuisset, nisi ipse rex Joannis misertus illius ne tam turpi servilique modo vir militiarum antiquissimaeque et nobilissimae stirpis periret, partes suas pro eo apud Turcam interposuisset, atque ita demum non multo post eum ex ipso carcere in vitam et salutem reduxisset (Magochius fuit permagna pecuniae vi a suis redemptus, Sarkewzy in carcere a Turcis necatus).¹⁰⁰ Itaque huic tam magno tamque nobili huius principis beneficio Bebechus volens vicem referre, etsi uxorem liberos omnemque substantiam, bona, similiter castella arcesque omnes in ditione Maximiliani haberet, tamen minorem bonorum et facultatum, quam famae dispendium ratus, in ipsius [82r] regis Joannis fidelitatem iuravit; qua re per Maximilianum comperta obviam ire conatibus illius voluit, ne videlicet arces ipsas Zadwara,¹⁰¹ Kražnahewrka¹⁰² et superposita duo castella (nam castrum Zenderew,¹⁰³ dum adhuc Constantinopoli esset, a praefectis praesidiariisque ipsius Maximiliani, qui sub ductu Stephani Zolthay¹⁰⁴ ibi erant, negligentius quod

⁹⁷ Berkényi Alaghy János (†1567), Serédy Gáspár unokaöccse. Vö. SZABÓ, 1984.

⁹⁸ Pelsőc (Plešivec, Gömör-Kishont vm.).

⁹⁹ Gömbaszög (Gombasek, Gömör-Kishont vm.).

¹⁰⁰ A három főúr fogságáról vö. FORGÁCH 1977, 781–782.

¹⁰¹ Szögliget-Szádvár.

¹⁰² Krasznahorka (Krásna Hôrka, Gömör-Kishont vm.).

¹⁰³ Szendrő.

¹⁰⁴ Zolthay István (†1572), dunántúli kisnemes, a lovasság egyik hadnagya Egerben az 1552-es ostrom idején; 1558-ban uyanott várkapitány.

fieri solet, nihil hostili impetu timentibus custodiretur, illi dolo artificioque quodam ereptum a praesidio Maximiliani tenebatur) occupare ex ipsisque hostili animo in ipsa loca, quae eius parerent ditioni, ex quibus urbs Cassoviensis quae modico intervallo ab arce Zadwara abest, caputque et totius tractus illius et pacis pariter et belli tempore sedes atque domicilium praesidii omniumque aliarum rerum ad bellum necessariorum velut conservatorium quoddam habetur, grassari, excursions facere, maximaque et continua iis omnibus vicinis locis detrimenta inferre posset, ipsi Schwendio, qui in illis partibus cum exercitu occasionem rei gerendae expectabat, negotium dat, ut ipsum Bebekhum, si potest sine armis, ad eius ditionem pertrahat, sin minus, vi cogat, et si ne id quidem successerit, bonis arcibusque exuat. Neque tam propinquum hostem impune suis fidere rebus patiat. Ea omnia a Schwendio uti imperatum erat, diligenter executi fuerunt, tentavitque primo eius animum per nuncios, qua re cum nihil profecisset, immo cum videret Sigismundum Thordam, qui componendae eius rei gratia ad eum missus ab eo erat, per contumeliam detentum etiam esse, viribus eum aggredi statuit, factumque est principium, ut supra posuimus a Pelsocz et Gombazegh, quae nullo negotio in potestatem Maximiliani venerant, et dehinc statim [82v] Simonem Forgachium, quem ante paucos dies ad se asciverat, Kražnahorkam cum parte exercitus tormentisque ad oppugnandam arcem necessariis mittit. Quo ut primum is pervenit, obsidione illico arcem cinxit, admotisque tormentis adeo statim obsessorum animos fregit, ut extemplo desperata salute se ei ultro dederunt. Recepta Forgachius celeriter arce, praesidioque, quod satis esse ad quemvis hostilem impetum arcendum putasset ei imposito, iisque, qui in ea erant, in fidem imperatoris iurare coactis se cum exercitu omnibusque impedimentis ad Schwendium incoluminem statim contulit. Atque iterum ab eodem non ita multo post cum aliquot equitum turmis peditumque cohortibus nequaquam sevientem hyeme Zadwarum iussus est, ubi etiam subito ut venit, nihil frustra moratus est, nam et arcenses statim exitu prohibere coepit, tum stationes custodiasque necessariis locis disponere, ne quid in eam frumenti alimentique alicunde inferri posset, ut arx ipsa, quae vel a natura ipsa munita satis aptaque ad resistendum defendendumque se esset, inopia com meatuum rerumque necessariorum vincta, quod fieri primo quoque tempore necessum videbatur, cum nec com meatuum ad longi temporis resistantiam copia eis esset, et maiori etiam aquae penuriae, cum nullus in ea naturalis fons (est enim in tenui altoque saxo posita) esset, premi haud dubie poterat. Rebus suis consulere et iniquis etiam ac gravibus conditionibus se in victoris arbitrium demittere cogentur. Quae quidem spes eum non fefellit. [83r] Namque ad extremum et illarum rerum, quae commemoratae sunt indigentiae, victi, et ab omni spe auxilii ferendi exclusi, arcem his conditionibus dederunt, ut ipsa uxor Bebechi, quae in ea erat cum tota sua familia rebusque omnibus mobilibus iisque qui eam sequi vellent, libere dimittatur. Quod ita factus est, sicque spoliata tantis facultatibus cum liberis et aliarum rerum, quae abduci potuerunt suppellectile ad virum, qui in partibus regis Joannis erat, sese contulit. Quamvis autem ipse Bebechus satis superque conatus sit suppetias ei ferre, eaque de re et Turcarum ipsum bassam nimirum Budensem, et ipsum principem sollicitare assidue non destiterit, tamen, quia tanta erat iis diebus frigoris feritas, ut nequaquam exercitus in

castra reduci potuerit, omnes eius actiones laboresque, quos huius rei gratia per multos dies insumpserat, incassum redierunt. Cui postea rex ipse Joannis cum eum videret in hunc statum eius causa redactum, in Transsylvania arcem Kekewló¹⁰⁵ opulentam, et in Hungaria castellum Bayom¹⁰⁶ et arcem Dežna¹⁰⁷ cum mero iustoque earum dominio iure donavit, omnique postea sequenti anno quo arcem Kewar armis coepit, copiarum suarum praefectum fecit.

[83v]

His etiam diebus Sebastianus Wylaky castelli Komar¹⁰⁸ praefectus, vir magno suo nomine in militia versatus in hostiles insidias, quas ei contenderant incidens, captus est, et vivus ad imperatorem Turcarum, qui iam Zigethum obsidebat, ductus, eiusque iussu palo affixus vitam miserabili calamitosoque exitu finiit.

25. Insecuti sumus Thurcas, qui non adeo procul a castris villam Kayar¹⁰⁹ aggressi depopulatique erant, verum ii qua celeritate venerant, eadem regressi statim fuerunt, sicque frustra ea a nobis suscepta fuit opera. In reditu in monasterium Divi Martini¹¹⁰ reficiendi corporis gratia, maximi enim tum aestus erant, divertimus, curatisque corporibus bono vino et epulis in castra vesperascente die reversi sumus.

26. Fuit generalis lustra exercitus Hungarici.

28. Castra hinc movimus unoque milliari infra Jaurinum ad Danubium ea iterum metati sumus.

29. Iterum hinc quoque movimus et rursus unum milliare confecimus, ibique tentoria figimus, nec ultra hunc locum processum est, quae res et turpis et ignominiosa Hercle fuit.

[84r–v hiányzik]

[85r]

September

7. Zygethum ut supraposuimus, expugnatum est.

10. Gywla quoque praecipuum contra Turcam propugnaculum diutia obsidione vexata a Piali bassa uno ex viseribus, cuius curae ea res a Turca demandata erat, cum Tartarorum non hominum sed immanissimarum belluarum, quos ad hoc bellum sub duce Tamerlanis magni chani, eorum imperatoris filio evocaverat, Transalpinorumque viribus per deditonem capta est. In hac erat praefectus Ladislaus Kerecheny, qui ex hac praefectura per fas et nefas dum omnia sibi licere putaret, maximas opes facultatesque sibi cumularat, arcem Nikolspurgh in confiniis Austriae ingenti vi pecuniarum emerat, nomen deinde insigniaque baronatus, cum e nobili esset familia ortus, adeptus erat, neque alia ulla re ad vitam beatam traducendam indigebat, praeter longiorem privatamque iam vitam. Quae tamen illi in ipso aetatis flore inque omnium rerum rerum copia affluentiaque

¹⁰⁵ Küküllővár (Cetatea de Baltă, Kis-Küküllő vm.).

¹⁰⁶ Biharnagybajom (Bihar vm.).

¹⁰⁷ Dézna (Dezna, Arad vm.).

¹⁰⁸ Zalakomár.

¹⁰⁹ Kajár (Győr vm.).

¹¹⁰ Pannonhalma.

foedissime erepta est. Atque haec eius fortuna eo illi miserior calamitosiorque fuit, quo illa ei omnia in vita praestantiora maioraque bona tribuerat. Quid enim illi hoc insperatius fuit? Paucis ante hanc perniciem mensibus novas nuptias cum filia comitis ex Sclavonia Thersaczky vocati celebraverat, statimque factis nuptiis relicta nova nupta, deorum credo immortalium consilio voluntateque ad exolvendas pro ea impietate crudelitateque, quas diu meruerat poenas pertractus est. Quamvis ne eundem illi eo esset, quod iam nescio quid mali mens ei praesagiebat, omnia antea pertentasset, omniaque ad eam rem remedia adhibuisset, sed tamen destinatam sibi mortem suppliciumque sceleri suo iam dudum praeparatum nequaquam effugere potuit.

[85v]

Et certe vel hac una re maxime omnium insignis memorabilisque huius casus fuit, quod eodem in loco, quo tantis se tamque atrocibus sceleribus obstringens deorum in se iram concitaverat, plexus punitusque fuerit, ut videlicet nemo mortalium tam obtuso hebetique esset iudicio, cui ea res non luce ipsa (ut aiunt) meridiana clarior notiorque esse posset. Et ut omnes scirent, quanto lentius tardiusque, tanto etiam acrius asperiusque scelera ipsa puniri a diis solere, neminemque adeo rebus suis prosperisque successibus fidere oportere, ut non sint ei etiam aliquando adversae, quae illas saepius subsequi consueverunt pertimescendae. Nam eos potissimum nunc quoque in hac communi quotidianaque vita fortunae quemque suae imperitare artificemque esse videmus, qui ad normam antiquorum moderatissimorumque in utraque fortuna virorum, sese omnemque suam vitam summa animi corporisque moderatione instituere voluerunt. Qua re consecuti sunt, ut non vivi tantum quasi uno perpetuoque quodam tenore prosperos omnium rerum suarum cursus haberent, sed mortui etiam summum sui desiderium famamque de se immortalem posteris reliquerunt. Sed de his hactenus. Deplorandus huius tam nobilissimae arcis interitus fuit non ducis ipsius tam tristi exitu, quam tantae nobilitatis, tantorum tamque egregiorum omnique laude dignorum militum, qui perpetuo in armis versati maximam sibi apud populares suos laudem pepererant, quos ille una secum in tantam perniciem traxerat, tam miserando lamentabilique fato. In his praecipui fuerunt [86r] Demetrius Olcharowith, vir sane praestans omnique bellica laude cumulatus; Franciscus Horwath; Paulus Beke; Martinus Zekel; Martinus Balasdeak; Lucas Ja3;¹¹¹ aliorumque quam plurimum, quorum pars in ipsa arcis oppugnatione cecidit, pars vero post deditam arcem cum ex arce, prouti pactum inter eos Turcasque erat, cum armis libere exirent, ab hostium circumdata exercitu capta caesaque fuit. Neque enim turpe hosti id nunc quoque admittere visum erat, idest, ut inclusum hostem, quem opprimere facile non poterat, dolo aliquo saepe antea quoque ab eis probato elicere atque circumvenire, sed ipsis obsessis, quibus Turcarum fraudes artesque notissimae erant, periuro hosti credere extremae fuit dementiae. Verum et huius rei, quem admodum etiam aliarum, quae nulla industria, nulla artis militaris peritia, nullo recto veroque ordine, sed mera inscitia, mentis stupiditate, animi abiectio, supino metu atque timore, casu denique atque temeritate administratae fuerunt, omnis culpa caussaque a capite ipso promanasse firma omnium opinio ipseque demum rei exitus comprobavit.

---

¹¹¹ A sor vége üresen hagyva az esetleges további neveknek.

Qui quidem post receptam a Thurcis arcem ab ipso quoque bassa cum exercitu recedente Belgradum usque perductus, ibique ignominioso nec satis noto mortis genere necatus, condignas sceleris, impietatis crudelitatisque poenas dedit.

[86v]

4. Imperator Sultan Swlimanus in castris ad Zigethum triduo ante quam arx caperetur, mortuus est.

Prima huius mensis princeps Guisiae iuuenis Gallus cum centum optimis equitibus in castra venit.

3. Totus exercitus in proximis castris campis lustratus est.

8. Dux Ferrariae Alphonsus cum optimo splendidissimoque mille equitum comitatu in castra pervenit.

Quinta. Zanchachus Alba Regalis¹¹² cum quingentis equitibus ex toto exercitu electis albescente iam die in eos, qui lignatum pabulatumque e castris profecti mane erant, irruit, a quibus timore horroreque quod iure inopinata subitaque evenire solet dissipatis, datur illico in castra timor, statimque fit ad arma concursus, insequunturque nostri confestim illos, qui quidem iam receptui suis signum dederant, et toto eo die vestigiis eorum ab equitatu Hungarico atque adeo ipso Georgio Thwry,¹¹³ qui cum paucis primum, deinde aliquanto pluribus ad eum concurrentibus nostris equitibus rem apud primos haud segniter gerebat, insistitur, donec in ipsam silvam, quae quinque et amplius milliariibus a castris aberat (quae vocatur vulgari gentis nomine Bakon vel Wertesz) pulsus disparique passim ii, qui postremi erant, equosque fuga, aestu laboreque lassos habebant, caesi captique a nostris fuerunt. Ex quibus vivi capti octodecim cum ipso duce eorum Mamhwth bego, interfecti duodecim, capita quorum in castra fuerunt perlata, et signa militaria tria cum uno tibicine. Ob hanc rem ipse Georgius Thwry, qui dux huius pugnae victoriaeque erat, tertio post die, cum capti in morem triumphi imperatori praesentarentur, torque aureo ab imperatore donatus equesque auratus creatus fuit.

[87r]

Zanchachus ipse imperatori cessit, numeratique sint iis, qui eum coeperant, quatuor autem erant, unusque ex iis Andreas Pongratz adolescens nobilis in comitatu episcopi Agriensis Antonii Vrantii,¹¹⁴ singulis singuli centum floreni renenses, captivi alii iis, qui eos ceperant concessi. Mamhwth bechus deinde post aliquot dies Viennam fuit missus, ibique aliquando in custodia habitus et finito postea bello baroni a Harach, caesaris magistro curiae supremo consiliario donatus ab imperatore, ab eoque postremo triginta millibus florenorum redemptus a suis fuit.

14. Caput comitis Zrinii a passa Budensis comiti Echio a Salmis, qui in castris caesaris Maximiliani et praefectus Jauriensis erat, missum est; quod postea in basilicam Jauriensem, ut ibi servaretur, cum honore deportatum est.

¹¹² Mahmud, korábban pécsi, illetve szolnoki bég.

¹¹³ Thury György (1519 k.–1571), korának híres bajvívója, Palota, majd Kanizsa kapitánya.

¹¹⁴ Verancsics Antal.

Eadem die castra retro ad Jaurinum mota et ad muros urbis posita, atque postea fossa valloque munita fuerunt. Ea quoque, quae ad Comarovium erant, quibus praeerat ipse comes Echius (hic est ille exercitus, qui Wesprimium Tatamque coeperat) in eum eadem die locum venerunt.

13. In iis castris, quae inter Comarovium Jaurinumque erant tribus quasi vel amplius ante diluculum horis factus est strepitus maximus in castris, fuitque ingens ad arma concursus omnibus opinantibus hostes in castra irruisse, trepiditatumque est ea de re usque ad lucem, dilucescenteque postea die totus ferme equitatus castris egressus fuit, ut siquid forte ab hostibus factum esset insidiarum, ne eas imprudenter incidisse viderentur; verum omnia intusque foris que quieta reperta sunt. Cognitumque deinde fuit equitem quendam Hungarum, qui noctu excubias faciebat, dimisso per negligentiam (dum somno turpiter indulgeret) equo, qui elapsus circum castra huc et illuc discurrebat, strepitumque edebat [87v] causam tanti tumultus, qui etiam ex minimis rebus nocturno tempore oriri solet fuisse. Qui quidem in elapsus statim fuisset, poenas tantae turpetudinis scelerisque dedisset.

15. Exercitus, qui ad Comarovium erat, Jaurinum in castra imperatoris pervenit.

17. Gabriel Maylathus summo genere natus venditis primum omnibus bonis suis arceque, qua in Transsylvania habebat cum amplissima ditioe Joanni regi viginti quinque tantum millibus florenorum, impetrato acceptoque ab eodem commeatu cum matre, uxore liberisque omnique supplectili, quem loco movere poterat, in partem Maximiliani caesaris atque adeo in ipsa castra pervenit. Cui postea a caesare Hainburgi, ubi familiam, donec ei de aliquo loco provideretur, collocarat, locus aedesque publicae consignatae fuerunt. Deinde post aliquot menses abbatia Borsmonostora¹¹⁵ in Hungaria, cuius abbas per eos dies decesserat, pignorisque loco pro decem millibus ducatis, qui ille Schwendio Cassoviae mutua muneraverat, data ab imperatore fuerat. Tandem dum assidue imperatorem de sede locoque aliquo obtunderet, ad eiusdem intercessionem in comitiis Moraviae provincialibus ascitis in gregem illorum fuit, ex eaque electione libertatem emendorum bonorum adeptus est, emitque paulo post arcem quandam.¹¹⁶

[88r]

19. Fossa circum castra duci coepit, dataque singulis legionibus est iuxta aequam divisionem sua portio, ita ut nemo ab eo labore immunis redderetur. Quae tamen fossa finita omnino non fuit.

24. Electa fuerunt ex toto exercitu quattuordecim ferme millia hominum, quae castra Turcarum ad albam Regalem posita (in quibus erat tanta trepidatio ob vicinitatem timoremque nostrorum exercituum, ut dimidia eius exercitus pars semper in armis esset) invadere, atque inopinanter adoriri, castrisque exuere deberent, verum incitiam imprudentiaque ducum haec quoque ut omnia alia turpem exitum, totique exercitui maxime infamem habuerunt. Movit hic tam optimus exercitus e castris hora diei pomeridiana ferme

¹¹⁵ Borsmonostor (Kloster-Marienberg), ma Répcekehely (Mannersdorf an der Rabnitz, Sopron vm.) településrésze, a középkorban híres Mária-kegyhely, ciszterci kolostora 1529-ben pusztult el.

¹¹⁶ A kéziratban kereszttel jelölt kiegészítés (talán a mondatban említett vár neve) hiányzik.

secunda, et cum usque ad occasionem solis iter suum continuasset, tandem sub vesperum in patentibus campis, ut equis spatium respirandi daretur, substitit, iterumque prima fere noctis vigilia progredi coepit, atque cum ad sylvam Werthes seu Bakon vocatam, quae latissima longissimaque omniumque in Hungaria esse putatur, cuius ibi caput principiumque erat, perventum esset, ibi demum consedit factisque plurimis ex maxima copia lignorum per totum exercitum, qui se passim diffuderat, magnumque spatii occupaverat, ignibus, hominibus pariter et equis iumentisque usque ad proximam lucem quies satis ampla data est. Dilucescente demum die permultum temporis, et fere ad octavam diei horam turpiter eodem in loco cessatum est. Dicuntque tunc primum duces ipsorum in quibus praecipuus erat comes a Salmis, qui se huius victoriae in quadam computatione, qua certare optime consuevit, ducem aliis professus pollicitusque erat, inter se consultasse, [88v] qua in re quantopere ab eis peccatum sit, quivis iudicare potest, nam non consultant- di illud, sed rei gerendae tempus erat, priusque quid faciendum eis esset, deliberari ab eis debuerat, sed de his ipsi viderint. Alto iam satis sole sine tubarum sonitu, per praefectos signum progrediendi datum est, nec prius fixa fuerunt vestigia, quae in vallem quandam satis amplam patentemque (non procul ab arce Chokakew¹¹⁷ vocata in qua Turcae excubi- as tenebant) ventum est, in qua electi fuerunt ex toto Hungarorum equitatu centum equi- tes, quibus erant equi perniciores maximeque vel ad fugiendum recipiendumque sese, vel ad insequendum aptissimi, iique cum Georgio Thwry, cuius erat apud primores alarum turmarumque praefectos maxime celebre nomen, ad castra hostium praemissi fuerunt eo consilio, ut irruptionem in eos, quos ex castris foris reperissent facta, reliquos, qui in castris essent ad arma concitarent, tandemque insequentes sese in ipsas insidias, in quibus totus exercitus latebat, perducerent, ut sic incauti ab exercitu circumveniri opprimique possent. Consilium hoc uti imprudenter exque eo tempore, quo res agi debebat captum fuit, sic vanum eum quem debuit finem habuit. Nam toto eo die usque ad occasionem solis in maximo aestu expectare illos, quos ad castra praemiseramus coacti sumus, tandemque cum tardius redire viderentur, omni bona spe frustrati, in proximum collem, ex quo pro- fectus tam in ipsam arcem Chokakew uno fere stadio ab eo distantem, quam etiam in ipsam Albam Regalem, omnemque illam regionem dabatur turbatis ordinibus ascendere, eaque quae quisque pro se contemplari volebat aspicere libere neminem prohibere po- tuerunt, alii autem aquatum, quo sitientes equos aliquando reficere possent, quaerentes stagna longius etiam provehebantur. Sicque diu tumultuatum discursumque est, postea [89r] pedites missi versus arcem non multum processerunt, cum arcenses, qui nullum diu signum dederant, sonitu tormentorum edito pedites ipsos retrogredi fecerunt. Siquidem ideo missi tantummodo erant, ut viderent, ecquid arcensibus animi esset, vel potius, si ullum in ea praesidium esset. Hoc facto iam vesperascente die collectus in unum exercitus retrocedere coepit, reditusque in eundem locum, quem praeterita nocte insederat. Unde demum sequente die iterum ad castra magna cum ignominia reversus est. Thwrius ante cum neminem ex castris elicere potuisset, eadem nocte ad exercitum redierat, capto uno Turco, qui ex illa arce ad castra Turcarum missus in redeundos nostros inciderat.

---

¹¹⁷ Csókakő.

17. Caput comitis Zrynij cum funebri pompa comitantibus omnibus baronibus, nobilibus, aliisque quam plurimis cuiuscunque ordinis nationisque ex ipsa ecclesia in arcula reconditum elatum atque extra portam usque suburbii solemnem caerimoniam prosequutum fuit, ibi tandem in currum positum, ad arcem eius Chaktornya remissum deportatum, atque ab uxore eiusdem factis exequiis in monasterio, quod prope illam arcem est, funeratum est.

30. Factus hic quoque est in castris strepitus primo quasi nocti silentio, cui germani quidam Italique inter se rixantes causam dederant.

[89v üres]

[90r]

October

Jaurinum combustum est, qui quidem ignis in castra quoque Ungarorum pervenit, et partem eorum urbi viciniorem aliquantulum afflixit.

Germani pedites morbo quodam non satis noto, a quibusdam tamen febri perstitiali vocato, quem sibi ex immoderato victu arcessiverant, laborare coeperant, moriebantur singulis diebus in maximo numero.

Ceterum Itali pedites ad nimiam inopiam redacti, arma et vestes aliaque suppellectilia eorum vilissimo pretio distrahebant, quibus devenditis, ut quisque poterat, cum nullum eis amplius stipendium daretur, domos suas repetebant.

3. Thokay a rege Joanne Tartarisque obsessum fuit et per aliquot dies continuos oppugnatum capi non potuit. Fuit in ea arce Jacob Raymingerus¹¹⁸ praefectus caesaris Germanorum peditum aliquot millibus, Hungarorum paucis.

4. Comes palatinus Reni omnibus primoribus ex Hungarorum exercitu, itemque caesaris aulae solemne epulum exhibuit.

5. Andreas Bathory generalis Hungarici exercitus aeger e castris in arcem suam Dewen¹¹⁹ reductus invalescente morbo deinde obiit. Cuius mors omnibus molesta fuit.

Hoc mense Schwendius Cassoviae gravi morbo decubuit, atque comes a Schwarzenburgh (generalis post archiducem totius exercitus) in castris podagra laboravit.

[90v]

6. Archidux Ferdinandus Hungarici exercitus principes prandio exceptit.

15. Idem hodie relictis in castris tentoriis aliisque omnibus impedimentis suis, solus cum aliquot comitibus Pragam versus sese recepit.

Eadem die dux Ferrariae Alphonsus solemne convivium celebravit, in quo omnes praecipui barones Hungari pauci ex Germanis affuerunt.

19. Equites Itali venturieri, qui propriis expensis in eam militiam venerant, discesserunt.

20. Dux Guisiae Gallus baronibus Hungaris prandium dedit.

22. Imperator cum duce Ferrariae et Guisiae Comarovium in rhedis profectus est.

---

¹¹⁸ Jakob Raminger.

¹¹⁹ Dévény (Devín, Pozsony vm.).

20. Polonus quidam baro Andreas Sborowsky cum 18 vel circiter equitibus optime instructis in castra venit.

23. Castra dissoluta sunt. Nos per pontem, qui per Danubium tractus fuit in insulam Charlokoez¹²⁰ trajecimus et postea ad Komjathy¹²¹ redimus.

29. Octobris. Imperator Viennam rediit, quo paucis ante dibeus regina quoque Poloniae cum Sbardellato oratore caesaris redierat, eoque die dux etiam Ferrariae cum Guisio eodem cum imperatore venerunt.

30. Regina Poloniae imperatorem prandio excepit. Eadem die Gesthes¹²² iterum a Thurcis recepta est, sequenti die Witan¹²³ quoque.

[91r–v üres]

[92r]

November

1. Imperator prandium solemne exhibuit imperatrici duabusque filiabus, reginae Poloniae ipsisque duci Ferrariae.

Dux Ferrariae cum Guisio discessit.

Hoc mense venit Posonium una legio Germanorum in hiberna, quae illius morbi contagione, quem in quam in castris contraxerat, tota fere deleta est. Sic in aliisque locis in quibus hymandi gratia distributi erant passim cum ingenti strage potior eorum pars misere periit.

Hoc autumnno hyemisque principio arces Bebekii, ut supra declaratum est, a Schwendio facta deditione in potestatem venerunt.

[92v üres]

[93r]

December

Hoc mense et praecedenti fui Agriae.

20. Gregorius Zegedy¹²⁴ concionator homo eruditus obiit, cuius repentina immaturaque mors (vix enim trigesimum annum attigerat) maximo omnibus dolori fuit, sequentique die corpus illius honorifice sepultus est.

29. Ibidem Joannes Figgedy homo in militia versatissimus apprimeque nobilis, vitam cum morte commutavit. Eius corpus die sequenti sepulturae traditum est.

[93v üres]

[94r]

Annus 1567

[94v]

Februarius

2. Ladislaus Banffy baro celebravit nuptias filiae suae in arce sua Alsolyndwa, quam Petro Rathkay desponsavit.

---

¹²⁰ Csallóköz.

¹²¹ Ma: Komját (Komjatice, Nyitra vm.), a korban a Forgáchok családi birtoka.

¹²² Várgesztes.

¹²³ Vitányvár.

¹²⁴ Szegedi Gergely, vö. VARJAS, 1970.

16. Elizabeth Thwrza vidua nupsit tertio viro Julio comiti a Salmis, sponsalia hoc die peracta sunt. Mulier delitiis assueta ipsaque viri officium exequi, a principio semper Hungaros exosos habens in exterorum matrimonia consentire maluit, quam suae nationis hominum. Verum nacta hunc tertium est maritum moribus suis omnino contrarium.

Arx Munkach in partibus Hungariae versus Transsylvaniam, quae a regis Joannis praesidio tenebatur, a Schwendio per deditionem capta est.

[95r]

Martius

26. Petrus Keglewich claro genere ex vetustissima nobilissimaque familia ortus, qui et corporis speciali proceritate prope admiranda, et morum ingeniique cultu omnes sui temporis homines, quibus similis genere aetateque erat, facile post relinquebat, hodie a Thurcis prope Kanyam, ubi cum quinquaginta equitibus stipendia merebat, circumventus graviterque vulneratus, animam reddidit.

[95v]

Aprilis

3. Tyrnaviae ducentae quasi domus combustae sunt.

8. Visa est eclipsis solis ipso meridie.

13. Martinus Berzeviczy rediit ex Galliis ad nos ad Porno, manserat autem ibi triennium studiorum gratia.

14. Cum Emerico Forgach profecti sumus in arcem Chobancz¹²⁵ illinque ad Tyhan¹²⁶ ad videndum ea loca et etiam visitandi gratia.

15. Venimus ad Chobancz.

16. In Tyhan venimus, ubi uxor ipsius Ladislai Gywlaffy, qui eius loci Wesprimiique simul praefectus erat, aderat. Ea fratrem Emericum nosque qui cum eo eramus satis laute excepit et per quinque integros dies apud se omni qua potuit comitate lautitiaque detinuit.

21. Movimus ex Tyhan et ad Chobancz iterum rediimus.

22. Redimus iterum in Porno.

23. Petrus Erdody banus desponsavit filiam suam Stephano Dersffy cuius nuptiae hodie in Körmend celebratae sunt.

26. Idem banus rediens ex nuptiis in Zerdahel,¹²⁷ quod oppidum est ad ripam fluvii Mura, mortuus est. Vir nobilissimus omnique bellica laude insignis magnum cui omnibus desiderium reliquit.

[96r–97r hiányos, tépett]

---

¹²⁵ Csobánc.

¹²⁶ Tihany.

¹²⁷ Muraszerdahely (Mursko Središće, Zala vm.).

Irodalomjegyzék

- ALMÁSI
2006
ALMÁSI Gábor: *Variációk az értelmiségi útkeresés témájára a 16. században: Forgách Ferenc és társai*. In: *Századok*, 140 (2006), 1405–1441.
- BARTONIEK
1975
BARTONIEK Emma: *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből* (kézirat gyanánt). Szerk. RITÓÓK Zsigmondné, Bp., 1975.
- BESSENYEI
1994
BESSENYEI József: *Enyingi Török Bálint okmánytára*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1994. <http://vmek.oszk.hu/02200/02211/html/torokb1.htm>
- BORZSÁK
1977
BORZSÁK István: *Forgách Ferenc és Tacitus*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 81 (1977), 51–60.
- BONFINI
1568
Antonii Bonfinii Rerum Ungaricarum decades quatuor, cum dimidia (...) Ioann. Sambuci Tirnaviensis, Caes. Maiest. Historici, &c. (...) Una cum rerum ad nostra usque tempora gestarum Appendicibus aliquot... Basileae, ex officina Oporiniana, 1568.
- BONFINI
1581
Antonii Bonfinii Rerum Ungaricarum Decades Quattuor cum dimidia. His accessere Ioan. Sambuci aliquot appendices et alia.. Francofurti, Apud Andream Wechelum, 1581.
- BUDAI
Budai Ferencz polgári lexikona I–III, (2. kiadás), Pest, 1866.
- FELLNER–KRETSCHMAYR
1907
Thomas FELLNER–Heinrich KRETSCHMAYR: *Die österreichische Zentralverwaltung. Abt. I: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der Österreichischen und Böhmisches Hofkanzlei (1749), Bd. 1: Geschichtliche Übersicht*. Wien, 1907.
- FORGÁCH
1977
FORGÁCH Ferenc: *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsege alatt*. Ford. BORZSÁK István. In: *Humanista történetírók*. Szerk. KULCSÁR Péter, Budapest, Szépirodalmi, 1977, 567–1041. (*Magyar Remekírók*)

- GERSTINGER
1965
Hans GERSTINGER: *Aus dem Tagebuch des kaiserlichen Hofhistoriographen Johannes Sambucus (1531–1584), Cod. Vindob. Lat. 9039.* Wien, 1965.
- GROSS
1933
Lothar GROSS: *Die Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei von 1559 bis 1806.* Wien, 1933 (*Inventare österreichischer staatlicher Archive, V/1.*)
- KURZ
1840
Nachlese auf dem Felde der ungarischen und siebenbürgischen Geschichte nach authentischen bis jetzt unbekanntem oder unbenützten Quellen und Urkunden. Bearbeitet von Anton KURZ, Kronstadt, 1840.
- MAZAL–UNTERKIRCHER
1963
Otto MAZAL–Franz UNTERKIRCHER: *Katalog der abendländischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek: „Series nova“ (Neuerwerbungen): Teil 2: Cod. Ser. n. 1601–3200.* Wien, Prachner, 1963.
- MHH FORGÁCH
Ghymesí Forgách Ferenc nagyváradí püspök magyar históriája 1540–1572. Közli: MAJER FidéL. Bev. TOLDY Ferencz. Pest, 1866. (*Monumenta Hungariae Historica, Scriptorés XVI.*)
- NAGY IVÁN
Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal, I–XII, Pest, 1857–1868.
- PÁLFFY
1999
PÁLFFY Géza: *A császárvárós védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598.* Győr, 1999.
- PÁLFFY
2004
PÁLFFY Géza: *Közös állam, közös udvar, közös arisztokrácia. Hatalomépítés testvérházasságokkal a Habsburg Birodalomban a 16. században.* In: *História*, 26 (2004), 5, 14–18.
- PÁLFFY
2010
PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 2010.
- PETNEHÁZI
2012
PETNEHÁZI Gábor: *Kovácsóczy Farkas kézíratos feljegyzései és a XVI. századi Mátyás-hagyomány. Elveszett históriás énekeink nyomában.* In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 116 (2012), 593–611.

- PETNEHÁZI
2013
PETNEHÁZI Gábor: *Humanista irodalom és politikai publicisztika határán. Kovacsóczy Farkas (1540–1594) politikai beszédei és Erdély kormányzásáról trott Dialógusa*. PhD-értekezés (kézirat), on-line:
<http://www.doktori.hu/index.php?menuid=193&vid=11086>
- POKOLY
1902
Pokoly József: *Bogáti Fazakas Miklós naptári följegyzései*. In: Keresztény Magvető, 1902, 262–266.
- RITOÓKNÉ
1971
RITOÓK Zsigmondné: *Politikai szatíra Magyarországon a XVI. században*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 75 (1971), 265–277.
- SZABÓ
1984
SZABÓ András: *Egy elfelejtett Luther-követő főúr a 16. századból: Alaghy János*. In: *Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. Luther Márton születésének 500. évfordulójára*. Szerk. FABINY Tibor, Budapest, 1984, 209–221.
- SZABÓ
1987
De Sigetho Hungariae propugnaculo (Zrínyi-album). Szerk. SZABÓ András, Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet–Akadémiai Kiadó, 1987.
- SZÁDECZKY
1891
SZÁDECZKY Lajos: *Kovacsóczy Farkas kancellár 1576–1594*. Budapest, Franklin, 1891.
- TANTALICS
2009
TANTALICS Béla: *A Bánffy család szellemi hagyatéka*. Lenti, 2009.
- VARGA
2010
VARGA Szabolcs: *Adalékok Gregorjanci Pál pécsi püspök életrajzához*. In: *Pécs az egyháztörténet tükrében*. Szerk. ERDŐS Zoltán, KINDL Melinda, Pécs, 2010, 125–135.
- VARJAS
1970
VARJAS Béla: *Kovacsóczy Farkas feljegyzései és Szegedi Gergely*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1970, 129–151.
- VARJAS
1982
VARJAS Béla: *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.

WINKELBAUER
2003

Thomas WINKELBAUER: *Standefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter, Teil 1*. Wien, Ueberreuter, 2003 (Österreichische Geschichte 1522–1699).